

"Hey Çoruh Kederim Derinden Derin": Çevresel Dönüşümün Duygusal Coğrafyaları Ekopsikoloji ve Solastalji

"O the River Çoruh! My Grief, the Deepest": Emotional Geographies of Environmental Transformations Ecopsychology and Solastalgia

Nejdet Özberk¹

Öz

İnsanlar yaşam alanlarının etrafında meydana gelen çevresel değişimlere ve sosyoekolojik tahribata duygusal tepkiler verir. Bu değişiklikler insanların yoğun kayıp duyguları yaşamasına sebep olur. Yıkıcı çevresel değişiklikler kültüre, yaşam bilgisine, geçim kaynaklarına, nesilden nesile aktarılan bilgiye, zihinsel ve duygusal esenliğe felaket kabilinde kayıplar getirir. Yerel sakinler için yer ve bölge duygusal coğrafyalar, yakın bağlar ve topluluk temelli bir yer duygusu oluşturur. Bu makale, geç kapitalizmin duygusal coğrafyaları, ekopsikoloji ve duygu sosyolojisi çerçevesinde bir ekolojik hüznün ve veda coğrafyası üzerine vaka çalışmasıdır. Bu araştırma son dönemde ekonomik büyüme uğruna feda edilen Anadolu kırında yaşanan ekolojik tahribatın özel bir duygusal coğrafyasına, Artvin'in Çoruh Vadisi'nde Deriner Barajı'nın sularında boğulan iki küçük yerleşimine, Zeytinlik (Sırya) ve Oruçlu (Orcuk) köylerine odaklanmakta ve yerinden edilen yerel sakinlerin çevresel değişmeye verdikleri duygusal tepkileri incelemektedir. Araştırma kırsal yaşam alanlarının köklü değişimine tanıklık etme süreçlerinde yaşanan bireysel ve kolektif duygu deneyimleri üzerinden ülkedeki çevresel değişimin yarattığı menfi etkilerin anaakım söylemde tartışılmayan bir boyutunu tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. Araştırmada insanların belirli yerlere duygusal bağlılıklarını ifade eden kitap, belgesel, sözlü tarih ve edebi materyal kaynaklardan, aynı yerlere yönelik duygusal deneyimlerine ilişkin söylemlerini çıkarabilmemize imkân veren etnografik bir yöntem kullanılmaktadır. Araştırmanın bulguları doğanın ve yaşam alanlarının yıkımının nehir kenarında yaşayan insanlar için yoğun hüznün ve kayıp ifadelerine sebep olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma duygusal coğrafyalar açısından özellikle sevdiğimiz yerlerin kaybını getiren kapitalist yayılmanın ekolojisinin mekân temelli etkilerinin yine mekân temelli duygusal ekolojik kayıp, solastalji ve keder anlatıları ürettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Coğrafyalar, Duygular Sosyolojisi, Ekopsikoloji, Çevresel Tahribat, Sosyal ve Ekolojik Kayıplar, Solastalji.

ABSTRACT

Humans have emotional responses to surrounding environmental changes and socio-ecological destruction in their lifeworld. Their deep sense of loss is exacerbated by these changes. Destructive environmental changes bring out catastrophic losses to culture, knowledge of life, livelihoods, generational knowledge, and mental and emotional well-being. For local inhabitants, the place and region constitute emotional geographies, intimate attachments, and a community-based sense of place. This paper is a case study on the emotional geographies of late capitalism, ecopsychology, and sociology of emotions in the context of geographies of ecological sorrows and farewell. This paper focuses on the environmental desolation of two tiny villages of Artvin province, in rural northeastern Anatolia, Zeytinlik (Sırya) and Oruçlu (Orcuk) that were drowned by the waters of the Deriner Dam in the Çoruh Valley. The research findings indicate that the destruction of nature and lifeworld has evoked tremendous expressions of sorrow and loss from the dislocated people living along the river. The research aims to open a debate on the negative effects of environmental change lived in the country that is not discussed in the mainstream discourse, through the individual and collective emotions experienced in the processes of witnessing the radical change of rural living spaces. The research uses an ethnographic method that allows us to extract people's discourses about their emotional experiences of certain places from books, documentaries, oral history, and literary materials that express their emotional affinity to the very same places. The findings of the research

¹ Corresponding Author: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, nozberk@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7410-8776.

reveal that the destruction of nature and habitats causes intense expressions of sadness and loss for people living by the river. The study demonstrates that the losses of beloved lands produced by capitalist expansion also produce place-based emotional narratives of ecological loss, solastalgia, and grief.

Keywords: *Emotional Geographies, Sociology of Emotions, Ecopsychology, Environmental Desolation, Social and Ecological Losses, Solastalgia.*

GİRİŞ:

Sevdiğimiz yerlerin, mekânların, varlıkların yok edilmesine tanık olurken ne hissederiz, bu duyguların kaynağı nedir ve bu duygularla nasıl baş edebiliriz? Son dönemde dünyanın ve ülkenin dört bir yanında fiziki ve beşerî coğrafyanın, doğanın, mekânın ve toplumun yaşadığı ekonomik ve politik dönüşümün beraberinde getirdiği ekolojik kriz, toplum-doğa ilişkilerindeki parçalanma, çevresel tahribat ve kayıplar duygulara da yansımaktadır (Mahanty vd., 2023; Albrecht, 2019). Sosyal bir varlık olan insanın içinde yaşadığı toplum ve üzerinde yaşadığı doğa ile ilişkisi sadece maddi geçim ve ekonomik yaşam boyutuna indirgenemez. İnsanların doğayla kurdukları ilişki sosyal, ekonomik, politik ve kültürel açıdan çoklu ve çok yönlü olduğundan belli bir yere ve o yerin doğasına atfettikleri değer ile suya, toprağa, topluluğuna olan bağlılıkları da çok yönlüdür. Bu yere ve topluluğa olan sadakati ve bağlılıklarını belirleyen en temel unsurlardan biri oradaki doğaya, suya ve toprağa olan duygusal ve kültürel bağlılıklar ve yerel topluluğa atfettikleri değerdir. Doğa insanlar için vazgeçilmezdir, yaşamlarının, kimliklerinin, geçmişlerinin, köklerinin bir parçasıdır. Hem insanlar arasındaki hem de insanlar ile doğaları-mekânları arasındaki duygusal bağlar ilişkiseldir. Bu yüzden insanın hem içinde bulunduğu, yaşamını sürdürdüğü hem de zorunluluklar nedeniyle uzaklaştığı coğrafyalardaki toplum-doğa ilişkilerindeki radikal sosyoekolojik değişiklikler ve kayıplar bireysel ve kolektif duygusal rahatsızlıklar ve tepkiler üretir. Ve bu duygular söylem ve eylem aracılığıyla görünür olur; edebiyat, şiir, görsel sanatlar, dans, müzik ve dijital medya üzerinden yaratıcı ifadesini bulur.

Türkiye’de kırdaki 2000’lerin başlarından itibaren ekonomik büyüme adına yoğunlaşan ve ekolojik kayıplar üreten kapsamlı bir sosyoekolojik dönüşüm yaşanmaktadır (Akbulut, 2017; İnal ve Turhan, 2020). Ekolojik kayıplar özellikle 2000 sonrası kırsal (Hidroelektrik Santral (HES), madencilik) ve kentsel (soylulaştırma, kentsel dönüşüm, megaprojeler) ekonomi politiğin ayrılmaz bir parçası olarak katmerlenerek artmıştır. Kapitalist gelişmenin küresel, ulusal ve yerel ekonomik ve politik dinamiklerden kaynaklanan bu dönüşümün somut yansımaları yerel ekolojileri köklü bir şekilde değiştiren, yerel sakinleri yerinden eden ve toplumsal mücadelelere konu olan baraj, HES, Jeotermal Santral (JES,) madencilik, termik, taşocağı gibi endüstriyel projelerdir (Aksu ve Korkut, 2017; Şengül, 2013; "Yatağan'da Hayalet Köyler",2018). Bu bağlamda duygusal coğrafyaların izini sürdürdüğümüz yerel çevre ve ekoloji mücadelesi literatürü su ve maden odaklı endüstriyel çitlemeler üzerine yoğunlaşır (Reinart, 2003; Akdemir, 2011; Sakaryalı, 2011; Hamsici, 2012; Çobanoğlu vd., 2014; Turgutlu Çevre Platformu, 2015; Danış, 2016; Aksu vd. 2016; Aydın, 2017; Özbaran, 2018; Pehlevan ve Şakacı, 2018).

Aynı dönemde doğal varlık çıkarım ve kullanımına (extractivism) dayalı ekonomik gelişme modelinin dayandığı özellikle enerji, madencilik ve inşaat odaklı kırsal endüstriyel müdahalelerle Türkiye’nin farklı bölgelerinde yoğun bir sosyal ve ekolojik tahribat yaşanırken büyük barajların su toplama havzası içerisinde kalan küçük büyük birçok yerleşim yerinden edilmiştir. Bu tarz yerinden edilmelerin ilk büyük örneklerine, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki barajlar sebep olmuştur. Onlarca köyüyle birlikte Samsat (Parlak, 2006), Halfeti (Türkeli, 2012) ve Hasankeyf (Kızmaz, 2020) bu kapsamda en başta işaret edilebilecek kasaba veya kent niteliğindeki yerleşim yerleridir. Melen Barajı ile dört köy tamamen, dört köy de kısmen sular altında kalmıştır (Bakırcı, 2016). Aynı şekilde, ülkenin en büyük enerji girişimlerinden biri olan Çoruh Havzası Projesi kapsamında inşa edilen ve edilecek olan barajlar birçok yerleşimin yerinden edilmesine neden olmuş veya olmaktadır. Bunlardan en önemlisi, kendi adını taşıyan barajın tamamlanmasıyla sular altında kalacak olan Yusufeli ilçesidir (Torun, 2021). Ancak, civarda yeri değiştirilen veya değiştirilecek olan

çok sayıda köy ve mahalle de bulunmaktadır. Çoruh havzası içindeki en geniş göl alanına sahip barajlardan bir diğeri Deriner Barajı'dır. Söz konusu barajda Şubat 2012'de su tutulmaya başlanması, membaında bulunan birçok yerleşim yerini etkilemiştir. Zira bu baraj projesi 28 köy yerleşiminden Zeytinlik ve Oruçlu köylerini tamamen yutmuş, 26'sını ise kısmen etkilemiştir (Orhan ve Gök, 2016). Civardaki %73'ü ormanlarla kaplı doğal alanlar da sular altında kalmıştır (Aslan, 2019: 109).

Farklı ölçeklerde deneyimlenen bu kapsamlı sosyoekolojik dönüşümün duygusal ve sosyolojik boyutu, sadece belgeseller ve yerel literatüre yansımış, Eminağaoğlu ve Yaman'ın (2017) küçük çalışması dışında akademik literatürde incelenmemiştir. Yeni akademik literatürde ülkedeki hoyrat kapitalist gelişme ile hızlı sosyoekolojik yıkım arasındaki tarihi ve coğrafi spesifik ilişkilere, kapitalist yayılmanın "meta menzillerinde" devlet-toplum-doğa ilişkilerindeki dönüşümün yerele özgü insan-doğa bağlarını nasıl çözdüğüne ilişkin değiniler varsa da (İnal ve Turhan, 2020) bu projelerin ve çevresel dönüşümlerin duygusal boyutu gri literatürde de yeni yeni tartışılmaktadır (Kızmaz, 2020; Aslan, 2020). Özellikle kırsal yaşam alanlarının köklü değişimine tanıklık etme süreçlerinde yaşanan bireysel ve kolektif duygu deneyimlerinin bir örneğini inceleyen bu araştırma, çevresel değişimin yarattığı menfi etkilerin anaakım söylemde tartışılmayan bir boyutunu tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. Coğrafya, edebiyat, halkbilim, çevresel etik, çevresel iletişim, politik ekoloji, toplumsal hareketler, sağlık, ekopsikoloji ve duygu sosyolojisi gibi alanların kesişiminde yeni ortaya çıkan solastalji ve ilişkili kavramları üzerinden Türkiye'de yerel coğrafyalarda yaşanan sosyal ve ekolojik değişimler, yıkım ve kayıplar karşısında insanların verdiği fiziksel tepkiler yanında duygusal tepkilerin araştırılmasıyla, ekopsikoloji ve duygular sosyolojisiyle ilgili boyutuna odaklanmaktadır. Mevcut çevre ve ekoloji yazınına ve ilgili teorik literatüre dayanarak söz konusu kavramların coğrafi ve kültürel yorumlanması, doğa, mekân, toprak ve suyla ilgili kaygıların ve tepkilerin sosyal psikolojisi ve çevresel değişmeye ilişkin politikaların yansımaları analiz edilmektedir.

1. Yöntem

Duygular sosyolojisi açısından nostalji, melankoli, kayıp ve yas olgularının hepsi en geniş anlamda biyofiziksel doğa ve bu doğadaki değişimlerle yakından ilişkilidir. Bu araştırma Türkiye'de yerel coğrafyalarda yaşanan ekolojik değişiklikler ve kayıplar karşısında yerel sakinlerin verdiği duygusal tepkilerin araştırılmasıyla ilgilidir. Yaşanan deneyimler olarak bu duygusal tepkilerin sebeplerinin, biçimlerinin anlaşılmasının farklı disiplinlerden ve deneyimlerden beslenen disiplinler arası bir yaklaşımı ve farklı araştırma tekniklerini gerektirdiği açıktır. Bu çalışmada da menfi çevresel değişim deneyimlerinin ürettiği bir duygu olan solastaljinin incelenmesi için yazılı ve görsel anlatılara dayalı çok disiplinli nitel çözümlene yöntemi ve araştırma teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada sosyal, sağlık ve çevre bilimlerinde gittikçe güçlenen bir araştırma yaklaşımı olarak etnografik veri ve özellikle belgesel film bir nitel araştırma, veri toplama ve analiz stratejisi olarak uygulanmıştır (Borish vd., 2021). Bu çalışmanın verileri temel olarak çevre koruma mücadelesinin izini sürdüğümüz bir alanın ürettiği materyallerden oluşmaktadır. Benzer süreçler farklı biçimlerde ülkenin başka yerlerinde yaşanmış ve yaşanıyor olsa da bu iki köyün geçirdiği menfi çevresel dönüşüm verilerinin çeşitliliği, yoğunluğu ve taranılan literatüre uygunluğu nedeniyle tercih edilmiştir. Araştırma, yaşanmış ve kayda alınmış bir süreci incelediği için özellikle doğadaki, toplumdaki ve duygulardaki, kısaca 'sosyaldoğalar'daki eşzamanlı değişimlerin görünümünü kayda almış ikincil gri literatürden çıkarılmıştır. 'Hissedilen dünyalara' (Anderson ve Smith, 2001: 9) erişim imkânı veren etnografik veriler, çalışmadaki çevresel değişimin 'yer duygusu' üzerindeki nostaljik, melankolik ve solastaljik etkilerine ilişkin anlatılar, şiir, resim ve belgesellerden derlenmiştir. Özellikle değişimin yarattığı duygusal deneyimlerin ve bunların temsillerinin yansıdığı bir şiir kitabı ve iki belgesel menfi çevresel değişim sürecinde açığa vurulan duygulara erişilmesi açısından oldukça faydalı olmuştur: "Dört tarafı sıradağlarla çevrili, yemyeşil tepelerin gökyüzü ile buluştuğu, buz gibi suların aktığı, derelerin çağlayıp coştduğu, her türlü sebze ve meyvenin yetiştiği, medeniyetin, kültürün, inceliğin, dürüstlüğüne,

insanlığın, onur ve gururun yaşandığı; şairlerin, yazarların, insanların sevdalı oldukları, adına türküler söylenen, besteler yapılan, şiirler ve maniler dizilen kitaplar yazılan; güzelliğine hayran olduğumuz, temiz havasından soluduğumuz, soğuk berrak sularından içtiğimiz, yurdumuzun dört bir tarafında yaşayan Artvin Merkez İlçesi Köylerinden yetişen amatör şairlerimizin şiirlerinin” derlendiği ve şiirleri yayınlanan kişilerin “*kimisinin tabiata olan sevgisini, kimisinin Artvin'e, köyelerine ve ülkesine olan sevgisini, insanlara, sevgiliye olan özlemini, kimisinin ayrılığı, hasreti, kimisinin dönülmez yolun acılığını anlattığı”* Deriner Baraj Köyleri Sosyal Dayanışma ve Kültür Derneği'nin yayınladığı ve ismini baraj sularının altında kalan köylerden alan *Dipten Gelen Sesler* (Üstündağ, 2018) isimli kitap bu verilerin birinci kaynağıdır. Suyu, toprağı ve havasıyla bir bütün olan bu coğrafyanın insanı ve amatör şairlerin şiirlerinin toplandığı bu kitapta, önemli bir kısmı son dönemde yaşanan menfi çevresel dönüşüme ilişkin kişisel ve kolektif duyguları dile getiren 29 köylü şairin ekolojik kayıp ve elem temalı 150'ye yakın şiiri bulunmaktadır.

Araştırma verilerinin ikinci kaynağını Artvin Çoruh Üniversitesi öğrencilerinin kapsamlı çevresel dönüşümlerle eşzamanlı çektiği Oruçlu Köyünü konu alan *Bugün Var Yarın Yok* (2009) ve Zeytinlik Köyü'nü konu alan *Sırya* (2009) isimli kısa çevre belgeselleri oluşturmaktadır. Artvin'in merkez köylerinden baraj altında kalan Zeytinlik ve Oruçlu sakinlerinin deneyimlediği çevresel değişme süreçlerinin ürettiği anlatılar bir örnek olay üzerinden kişi ve yer ilişkisini, bunun duygusal boyutunu sorgulayan, ekolojik kayıp, solastalji, nostalji, melankoli, yas ve çevresel adalet meselelerine yöneltmiş epistemeolojik bir yaklaşımla betimsel nitel analize tabi tutulmuştur. Kişilerin hem ne söyledikleri hem de nasıl söyledikleri duygusal yönleriyle değerlendirilmiştir. Verilerin üçüncü kaynağını mevcut akademik literatür oluştururken, tamamlayıcı bir teknik olarak barajın yarattığı duygusal tepkileri ve yaşamları üzerindeki etkilerinin dökümünü yapan, baraj altında kalan iki köyün eski sakinleri ile yapılan kişisel enformel görüşmelerle araştırma desteklenmiştir

2. Ekopsikoloji Duygusal Coğrafyalar ve Solastalji

İçinden geçtiğimiz antroposen döneminde çevresel değişme ve sosyoekolojik tahribatların gittikçe arttığına tanıklık ediyoruz. Ancak yerli literatürde bu dönüşümlerin tetiklediği psikolojik ve duygusal huzursuzluk, sıkıntı ve acı görmezden geliniyor. Bu menfi değişmeleri özellikle yaşamı ve geçimi toprağa, suya, doğaya bağımlı kırsal yoksul ve güçsüz yerel topluluklar deneyimlediğinden genellikle toplumsal gündemin kenarında kalıyor. Hatta bu menfi çevresel değişmelerin tetiklediği sıkıntı ve acının kültürel, duygusal ve psikolojik yönleri bir yandan ihmal edilirken diğer yandan belki de daha vahimi aidiyet duygusu, sosyal-kültürel miras ve insanların kendi kaderleri üzerindeki kontrollerinin kaybı tutarlı bir şekilde boş ve önemsiz şeyler olarak gösteriliyor. Ancak çevresel kaygı ve kayıplar bilim ve politika alanlarından insanların dikkatini çektiği için bu durumun yavaş yavaş değiştiğini de görüyoruz (Mahanty vd., 2023).

Çevresel değişmeye yaşam, geçim, kültürel kimlik, zihinsel, duygusal ve tinsel esenlik arasındaki karmaşık bağlantılar üzerine akademik literatürdeki araştırma ve tartışmalar özellikle iki hat üzerinden yapılmaktadır: Ekopsikoloji ve duygusal coğrafyalar. Birinci hat, yıkıma uğramış zihin-doğa ilişkisinin psikolojik, duygusal ve klinik boyutlarına odaklanan ekopsikoloji çalışmalarıdır (Fisher, 2012; Doherty, 2009; Adams, 2020). Bu eksenindeki çalışmaların çoğu çevresel değişme ve tahribatın özellikle zengin ülkelerde yarattığı psikolojik travma duyguları ile ilgilidir. Öncülüğünü Robert Greenway ve Theodore Roszak'ın yaptığı ekopsikoloji disiplini, 1960'lı ve 70'li yıllarda modern çevreci hareketin güçlenmesiyle birlikte insan ile doğa arasındaki asal bağı öne çıkaran, çevresel meseleler ile zihinsel sağlık ve esenlik arasındaki bağların araştırılmasına odaklı bir alan olarak doğmuştur. Fiziksel çevrenin tahrip edilmesinden kaynaklı zihinsel sorunlara, ekolojik krizi sürükleyen çevresel yıkımın zihinsel-psikolojik bedelini sorgulayan, özellikle feminist ve sağlık coğrafyasıyla ilişkili bir alan. Sorunlu insan çevre ilişkilerinde kayıp, keder ve çevresel kaygı duygularına odaklanan ekopsikolojiye göre kayıp ve

yas çevresel tahribat, güvende hissetme, diğer insanlarla beraber gıda, temiz hava ve su gibi temel ihtiyaçları tehdit edildiğinde ortaya çıkar. Fiziksel çevrenin bozulması çevre-doğa ilişkili zihinsel sağlık sorunlarına sebep olur. Aksine sağlıklı çevre duygusal esenliğe katkı yapar. Bunlar aynı zamanda yeni adıyla antroposen psikolojisinin de konusudur (Adams, 2020).

Bilimsel araştırmaların ikinci hattı yer, aidiyet ve bağlılık gibi kavramlar etrafında gelişen beşerî coğrafya çalışmalarıdır. Doğa, yer ve mekân ile insan arasındaki ilişkilerin duygusal boyutu 1970 ve 80'lerde hümanistik coğrafyanın konusu olur (Cresswell, 2013: 103-121; Hubbard vd., 2002: 37-41). 1970'lerde bazı coğrafyacılar tüm insan faaliyetlerini ve yaratıcılığını yapısal yasalara indirgeyen, dünyayı soğuk, katı, soyut mekânsal bilim ve analiz mantığından ziyade insan doğasını, özneliği ve deneyimlerinin zenginliğini vurgulayan bir yaklaşımı benimsediler. Bu yaklaşım beşerî coğrafyaya yüzyılın ilk yarısında hâkim olan kavramsal, teknokratik, soyut, kantitatif, 'insansız coğrafya' geleneğinden bir kopuşu ifade ediyordu. Bu çalışmalar insanların mekân ve doğadaki gündelik deneyimleri üzerinden kişi ve yer arasındaki yakın ilişkilere dikkatimizi çeker. Bu literatür aynı zamanda yer, kişi ve her ikisindeki kaybı insan-çevre etkileşimleri, tanıdık çevrelerindeki zamansal ve mekânsal deneyimleri ilişkilendirerek ele alan geniş felsefi değerlendirmeleri de kapsıyordu. Kaynağını beşerî coğrafyadan alan duygusal coğrafyalar literatürünün ilk dönemi yer, yersizlik ve kayıp üzerine odaklanıyor ve insanların gündelik deneyimleri üzerinden kişiyi yere bağlayan 'anlam' dahil 'yer'in oynadığı hayati rolü inceliyordu. Bu yaklaşımı geliştiren üç coğrafyacıdan biri '*yaşam dünyası*' kavramıyla Anne Buttmer (1976), diğeri *Topophilia* (1974) isimli kitabıyla Yi-fu Tuan diğeri de *Place and Placelessness* (1976) başlıklı kitabıyla Edward Relph'ti. Tuan'ın (1974: 4) geliştirdiği *topofili* (topophilia= yer-yurt sevgisi) kavramı insan ve mekân arasındaki duygusal bağı ifade ediyor, bağlılık duygusuna karşılık geliyordu. Mekâna fenomenolojik bir perspektiften bakan Relph'e göre ise insanların insan olmasının tek yolu 'mekânda' olmaktı. Hümanistik coğrafyacılar göre yaşanan yer, ev-yurt-yuva olarak mekân insan deneyimlerinin çeşitliliğini yansıtır. Ev, yuva ve sevgi duygusunun kaybı Tuan'ın (1974) '*yaşadığı bölgeyi, coğrafyayı sevmek*' anlamında *topofili*, Relph'in 'yersizlik' veya Wilson'un (1986) '*canlı yaşamı sevmek*' anlamında kullandığı *biofili* kavramı ile bağlantılıdır. Relph'in yabancı ve yersizlik kavramları; Tuan'nın yurt sevgisi kavramı yer, kimlik, aidiyet, kayıp literatürü 2000'lerin başından itibaren gelişen duygusal coğrafyaların zeminini oluşturur ve son dönemdeki çalışmaların pek çoğu 'duygusal coğrafyalar' damarından gelir. 1990'lar ve 2000'lerin başından itibaren sosyal bilimler alanında '*duygusal bir dönüş*' yaşanır ve sosyal ve siyasal teoride duygulara yönelik ilgi giderek artarken (Jasper, 2018; Arenas, 2015; Illouz, 2007; Milton, 2002) kültürel teoride yaşanan '*mekânsal dönüşle*' birlikte coğrafyacılar ve kentbilimciler de disiplinin doğanın, yerin ve mekânın hissedilme tarzını dışlayan ve baskılayan tarihsel kusuruna gittikçe daha fazla duyarlı hale gelmiş ve duyguları coğrafya alanından dışlamaya son vermiştir (Wright, 2010: 819; Davidson ve Milligan, 2004; Davidson vd., 2007; Smith vd., 2009). 1990'larda psikoanalitik coğrafyanın yükseldiği alanda (Pile, 2010) 2000'lerin başında ekopsikoloji ile duygusal coğrafyaların bağına güçlendiren '*psikoterattik coğrafyalar*' yaklaşımı ortaya çıkmıştır (McManus vd., 2014).

Her iki hatla, ekopsikoloji ve duygusal coğrafya, bağlantılı önemli bir kavram, çevrenin tahrip edilmesinden kaynaklı hastalık, sıkıntı ve aidiyet kaybı gibi olgularla ilişkili solastalji kavramıdır. Kavram, çevre felsefeci Glenn Albrecht (2017, 2019) tarafından icat edilmiştir. Yazar, kavramı kapsamlı menfi çevresel değişimin sebep olduğu üzüntü, depresyon ve çaresizlik, sıldayken sıla özlemi, güçsüzlük, adaletsizlik duygusu, aidiyet duygusu ve kimlik duygusunun kaybı, sosyal ağların parçalanması deneyimlerini ifade etmek için kullanmıştır. Ekopsikoloji ve solastalji perspektifinden çevresel değişimin duygusal bedeli çaresizlik, güçsüzlük, keder, anksiyete yaşam dünyalarının, geçim imkânlarının ve doğanın kaybı çevresel değişmeye ilişkin anlatıların ayrılmaz parçasıdır. Zihin-doğa ilişkilerindeki parçalanmaya ilişkin bu iki araştırma alanı, ekopsikoloji ve solastalji özellikle kişinin

fiziksel çevresindeki canlı dönüşümlerin psikolojik, duygusal ve klinik boyutlarına odaklanır. Bunlardan ikisi ekolojik kayıp ve yastır.

Öte yandan günümüzde çevresel dönüşümün temel unsuru, doğanın kaybıyla ilgili yas ve melankoli kavramları Freud'la ilişkilendirilir. Kayıp, yas, keder, melankoli, depresyon meselelerini derinlemesine incelediği konunun, psikoanalizin temel kurucu metni *Yas ve Melankoli*'de (1917) iki olguyu karşılaştırır. Freudyen psikoanaliz genellikle kişisel kayıplarla ilgilidir. Freud'un ilk ve en önemli önermesi yas ve melankoli süreçleri arasında temel bir benzerlik olduğudur. Her ikisinde ortak olan en temel özellik nesne kaybıdır. Kayba eşlik eden acı ve yalnızlık hissi. Yas, sevilen bir insanın, memleket, ülke ya da ideal gibi insanın yerini almış olan soyut bir varlığın kaybına tepkidir. Yası sevilen bir kişinin ya da değer verilen bir şeyin yitimi üzerine olağan sayılan tepki olarak tanımlayan Freud, bilinçli yas ile bilinçsiz melankoli ayrımı yapar. Yasta dünya bir kayba, melankolide ego bir kayba uğrar. Freud, yasa antroposantrik bir tepki tarzı olarak bakar, dolayısıyla insanmerkezci bir yas anlayışına sahiptir. Daha sonraki yaklaşımlar sadece insanı merkeze alan kayıp ve yas deneyimlerinin ötesine geçer. Örneğin Judith Butler (2013) bu çerçevenin sınırlarını genişletir ve daha geniş kayıplara ve kayıp örüntülerine uyarlar, tekil tür kayıplarından yer-mekânın yıkımına. Butler'e göre kayıp ve yasin toplumsal bir bağlamı vardır, bazı hayatların ve nesnelere kaybı elem verirken diğerleri vermez, belli türden kayıplar kayıp olarak görülür ve belli türden kayıplara yas tutmamıza müsaade edilir. Butler, yasin girift türden bir tür politik topluluk duygusu, duygudaşlık temin ettiğini belirtir. Yas insanları birbirine bağlar, ortak yaşamın içinde zaten vardır. Kolaylıkla paylaşılır, bulaşıcıdır. İlişkisel, duygusal, zihinsel ve bedensel olarak kendini gösterir. Butler, yastan politik ve kültürel bir eylem ortaya çıkabileceğini savunur, yasin politika için bir kaynak olarak kaldıraç gibi kullanılabileceğini iddia eder. Grup eylemini harekete geçiren önemli ölçüde kolektif yastır. Duygu yoksa eylem de yoktur. Sara Ahmed (2014) ise duyguların bireysel veya psikolojik, içsel veya özel alana ait olgular değil kolektif, ilişkisel ve akışkan olgular olarak görür. Son dönemde kaynağını ekopsikoloji, psikoanaliz ve sağlık çalışmalarından alan Renee Lertzman'ın (2015) *Environmental Melancholia* (Çevresel Melankoli), Ashlee Cunsolo ve Karen E. Landman'ın (2017) *Mourning Nature: Hope at the Heart of Ecological Loss and Grief*, (Yas Tutan Doğa: Ekolojik Kayıp ve Elemin Kalbindeki Umut) isimli bir derleme ve Glenn Albrecht'in (2019) *Earth Emotions: New Words for a New World* (Yeryüzü Duyguları: Yeni Bir Dünya İçin Yeni Sözcükler) isimli çevre felsefesi kitabında geliştirdikleri ekolojik elem, solastalji ve yeni yas gibi çok sayıda kavramla insan doğa ilişkisinin duygusal boyutuna derinlik kazandırmışlardır. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak Kanada ve Avustralya yerli halklarının antroposen dönemine özgü iklim değişikliği ve kömür madenciliği bağlamında deneyimlediği duyguların araştırılmasıyla ilgilidir (Mayerson ve Bellamy, 2019). Bir yandan post-humanist çevre felsefesi ve sağlık coğrafyası, ekopsikoloji, diğer yandan da feminist ekoloji çerçevesinden çevre koruma, sürdürülebilirlik ve doğa ile ilişkilerimize yönelik sadece çevresel dönüşümlerin nasıl deneyimlendiği, menfi dönüşümler karşısında nasıl üzüntü duyulduğunun, yas tutulduğunun değil; insanı tanımlayan üzüntünün, yasin ne olduğunun anlaşılmasına yönelik yeni bakış açıları getiren bu literatür hızla gelişmektedir (Galway vd., 2019; Albrecht, 2019; Askland ve Bunn, 2018; Cunsolo ve Landman, 2017; Lertzman, 2015; Head, 2016; Mayerson ve Bellamy, 2019). Solastalji kavramı, sonrasında çevresel değişme, iklim değişikliği ve ekolojik krizlerden kaynaklı yerinden edilme ve kayıplarla ilişkili travmaların yaşandığı, huzursuzluğun görüldüğü çeşitli bağlamlara uyarlanmıştır.

2.1. Duygusal Coğrafyalar ve Ekstraktivizm

Alandaki son dönem literatür özellikle kalkınma, çevre ve ekoloji hareketleri, çevresel aktivizm bağlamında yapılan saha çalışmalarıyla, özellikle kırsal bölgelerdeki ekstraktivist endüstriyel müdahalelerden kaynaklı sosyo-ekolojik kayıplara ve bunun duygusal yönlerine odaklanır. Kelly'nin (2009: 2) belirttiği gibi "kırsal yerler, şimdi, tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar büyük insan ve doğal kaynak kaybının yaşandığı ve sıklıkla uzun vadeli yaşanabilirlik vizyonlarının büyük ölçüde

kaybolduğu yerlerdir. Bu gibi yerlerde, yaşamın kalıcı bir koşulu olarak kayıp, canlı bir şekilde hissedilir.” Duygusal coğrafyalar, duygular, doğa-mekân ve toplum arasındaki ilişkilerin araştırılmasına odaklı disiplinlerarası bir araştırma alanıdır (Pile, 2010). Pek çok alanda yapılan bu tür çalışmalar coğrafya alanında da bir ‘duygusal dönüş’ katkı yapmıştır. Duygular bir nesne, bir şey değil bedenler, oluşlar, mekânlar ve şeyler arasında sürekli olarak gerçekleşen dinamik, akışkan, hissedilen ilişkilerdir (Davidson vd., 2007). Farklı alanlara ilişkisel yaklaşımlar çevresel dönüşümün fiziksel ve psikolojik boyutlarını birlikte ele almaya başlamıştır. Konuyla ilgili son dönem amprik çalışmalar cinsiyet, sağlık ve esenlik üzerine odaklanır, bedensel, ilişkisel ve mekân temelli duygu deneyimlerine yoğunlaşır. Örneğin, çevresel yıkımı maskeleyen kalkınma ideolojisi bağlamında Wright (2012: 1117) kalkınmanın duyguları dışlayan bir rasyonalite içerdiğini ve anaakım kalkınma anlayışının duygulardan kaçındığını vurgular. Kalkınmanın, duyguları ve duygusallığı çocuksu, irrasyonel şeyler olarak görmeye çalıştığını belirtir. Ama duygular kalkınma özneleri yaratır ve öznellikleri tanımlar. Kalkınmanın nesnelere ‘hisseden öznelerdir.’ Ey vd. (2017) duygulara değer vermeyen ve göz ardı eden bir sektör olarak nitelendirdikleri ‘doğal varlık çıkarım ve kullanım (extractivist)’ sektöründe duyguların yerine ilişkin öncü çalışmalarında anaakım sektör yaklaşımını sorgular ve rahatsız ederler. Madencilik sektöründe değerler, kimlikler ve doğayla-mekânla ilişkiler, süreçler ve etkiler sadece fiziksel ve mekanik değil; duygusal ve organiktir. Duygusal coğrafyalar dinamikdir ve yaşamı dönüştürme gücüne sahiptirler. Rasyonel pratikler duygusal ilişkiler tarafından biçimlenir ve biçimlendirilir. Ekonomik süreçler ve etkileşimlerin eşitsiz iktidar yüklü toplumsal ilişkiler olduğuna dikkat çeken eleştirel yazarlar kaynak çıkarım projelerinin toplumsal-çevreci muhalefeti rasyonel ve bilimsel olmamakla suçlayarak, duygusal ve irrasyonel gösterip gözden düşürdüğünü vurgularlar.

Konuya yer ve duygu deneyimlerini politize eden feminist politik ekoloji perspektifinden bakan Sultana’nın (2011) çalışması su ihtilaflarında duygulara ilişkindir ve doğal varlıkların duygusal coğrafyasına önemli katkılar yapar. Bangladeşli su toplayıcı kadınların deneyimlerinden hareketle doğal ‘kaynak’ mücadelelerinin sadece maddi ve mülkiyet haklarıyla sınırlı olmadığını, sınıf ve cinsiyet bazlı duygular, hisler ve canlı deneyimlerden vücut bulan duygusal mücadeleler olduğunu tespit eder. González-Hidalgo ve Zografos (2020) çevresel ihtilaflar, iktidar ve duygular arasındaki ilişkilerin önemine ilişkin çalışmalarında duyguların kişisel olsa da politik ve cinsiyet bağlamı, edimsel; yer ve doğa ile bağlı, coğrafi; insandan başka varlıkları da kapsayan, insan-dışı; çevresel değişme ve duygusal travmaya bağlı, psikolojik; ve kolektif eylemi tetikleyen çok yönlü ve ilişkisel boyutlarına odaklanır. Öznelerin ve duyguların ilişkisel formasyonunda iktidar, politika, ekolojik eylem, aktivizm, adalet ve duygular arasında güçlü bir bağ kurarlar. Duygular ve duygusal bağlar sosyal ağları kuran, toplumsal hareketleri sürdüren kolektif eylem dinamikleri için önemlidir. Losekann (2017) küçük büyük onlarca yerleşim yerini maden atık çamuruna gömen Samarco atık barajı felaketine karşı toplumsal hareketi motive eden duygusal dinamikleri inceler. Konu İtalya örneğinde ise asbestos kirliliği bağlamında incelenir (Testoni vd., 2019). Cunsolo ve Ellis (2018) ise solastaljik kederi üç kategoride ele alır: Fiziksel ekolojik kayıplarla ilgili elem; çevresel bilginin kesintiye uğraması ve kimlik kaybıyla ilgili elem; gelecekte öngörülen ekolojik kayıplarla ilgili elem. Yıkıcı çevresel dönüşümle kişiler sadece fiziksel mekânı değil ait olduğu topluluğu da kaybeder. Hem yuva ve memleket hem de topluluk olarak yer duygusunun kaybı insan ruhuna indirilmiş çifte darbedir.

Mahanty vd., (2023) yeni bir çalışmada, Mekong hidroelektrik barajlarından örnekler kullanarak, yoğun, olumsuz ve çok ölçekli kesinti vakaları olarak tanımladıkları “kopma” (rupture) kavramıyla doğa-toplum ilişkilerindeki parçalanmanın sebeplerini ve sonuçlarını araştırırlar. Bu parçalanmanın olumsuz ve yoğunlaştırıcı şekillerde etkileşime giren uzun vadeli ve çok ölçekli değişim ve parçalanma vakalarının ani veya hızlı görünse de belirli ve yoğun noktalara ulaşan yavaş şiddet ve adaletsizlik süreçlerinden kaynaklandığını; parçalanma vakalarının insanların eşitsiz ve derinden duygusal yollarla deneyimlediği artan belirsizlik, güvensizlik ve maddi yoksunluk getirdiğini; bu yoğun ve yıkıcı

süreçlerin belirsiz sonuçlar ve yavaş direniş kıvılcımları üreterek yeni müzakere ve faillik alanlarını teşvik edebileceğini, ancak aynı zamanda gücün yeniden kullanımlarıyla karşılaşabileceğini gösterirler. Bir sonraki başlıkta doğayla, kırla ve memleketle olan bağın, belleğin ve kimliğin kaybının ürettiği duygular repertuarına daha ayrıntılı bakıyoruz.

2.2. Ekolojik Duygular Repertuarı ve Solastalji

İnsanı birlikte olduğu insanlar, mekânlar, ilişkiler ve duygular üretir. Duyguların mekânsallığı ve toplumsallığı bağlamında doğa-insan ilişkisiyle ilgili adı konulan ilk duygulardan biri nostaljidir. 1688 yılında hekim Johannes Hofer tarafından geliştirilen ‘yurt özlemi’ sıla özlemi, yuvaya, öz yurduna dönüş isteği, birbiriyle ilişkili fiziksel ve zihinsel sıkıntı, huzursuzluk anlamındaki nostalji kavramı, uzaktayken yoğun bir yurda dönüş arzusunun sebep olduğu acı, çile yada hastalık olarak tanımlanır. Duygusal coğrafyalar ve günümüz sosyo-ekolojik kayıplarına ilişkin ‘yeni yas’la ilgili son dönemdeki literatürün geliştirdiği onlarca kavramın en önemlilerinden biri de solastaljidir (Albrecht, 2017; 2019; Mayerson ve Bellamy, 2019: 266-72). Solastalji, sevilen bir yuva-yurt çevresinin kronik ve/ veya akut bir şekilde bozulmasına ilişkin canlı bir deneyim hakkında hissedilen keder, elem ya da melankoli duygusuna kavramsal netlik getirmek için geliştirilmiş bir kavramdır. Solastalji, sevilen hem doğal hem de yapılı bir yuva çevresinin menfi dönüşümünde (tahribatında) deneyimlenen varoluşsal bir melankolidir. Geleneksel nostalji tanımındaki gibi kurbanın henüz yurdundan/yuvasından ayrılmamış olması dışında deneyimlediği bir tür ‘sıla hasreti’dir. Nostalji geride bırakılan yere ve geçmiş zamana yönelik bir duygudur. Bu anlamda solastalji, uzaktayken hissedilen duyguyu ifade eden nostaljinin aksine hala yerindeyken hissedilen bir tür *meskûn melankolidir*. Solastalji menfi bir yeryüzü duygusudur. Gezegen sağlığı ve bunun insan sağlığına olan etkileri bağlamında solastalji yaşadığınız yer rahatsız edildiğinde, zarar verildiğinde, engelleyemediğiniz ya da çaresiz kaldığınızda hissettiğiniz duygudur. Solastalji kavramını Avusturyalı çevre felsefecisi Glenn Albrecht 2003 yılında, engel olmadığımız hızlı ve tahripkâr menfi “*çevresel değişmeden kaynaklı psikolojik veya varoluşsal sıkıntı*” anlamına gelen bir terim olarak icat etmiştir. Yazar, Hunter Vadisinde uzun dönemli kuraklık ve büyük ölçekli madencilik faaliyetlerinin bölgedeki topluluklar üzerindeki etkilerini araştırırken kişilerin kontrolleri dışındaki güçler (kapitalizm, sömürgecilik, devletler, şirketler) tarafından, yaşadıkları alanın dönüştürülmesinden, tahrip edilmesinden, tanınmaz hale getirilmesinden, yok edilmesinden kaynaklı huzursuzluğu tarif edecek bir sözcüğün yokluğunu fark etmiş ve böylesine farklı bir sıla özlemini betimlemek üzere yeni bir terim önermiştir. Kavram Latince *solacium* (teskin) ve Grekçe *algia* (acı) kelimelerinin terkibinden türetilmiştir. Albrecht’e (2017: 299; 2019: 39) göre solastalji “*Kişinin kendi yurdunda iken yurt özlemi çekmesidir.*” Sanki ciddi bir hastalığı olan ve acı çeken sevdiğimiz bir kişiyle beraber yaşamak gibi bir şey. Nostalji uzaklarda, gurbetteyken çekilen sıla özlemiyken solastalji sıldayken çekilen sıla özlemdir. Sevilen birinden, bir yerden ayrılmayı ifade eden melankoli ya da geçmişini romantize eden, iyi yönlerini hatırlama, bugünden daha iyi olduğunu düşünme, o iyi halin devamına yönelik bir beklentinin olduğu huzurlu geçmişe duyulan özlem anlamındaki nostaljiden ve sıla hasretinden farklı olarak, solastaljide mutsuzluk, sıkıntı, üzüntü ve huzursuzluk kaynağı çevresel, ekolojik bozulmadır. Yoğun bir eve dönüş arzusunu ifade eden mekânsal nostaljinin acısı uzaklara gitmekten kaynaklanırken solastaljinin acısı olduğu yerde durmaktan kaynaklanır. Yaşadığımız, sevdiğimiz, yerin yakın bir saldırı altında olduğunu fark ettiğimizde hissettiğimiz bir tür acıdır. Solastalji, terk etmediğimiz ama gözlerimizin önünde değişen, tahrip olan sılada sıla özlemi çekmektir, yoğun psikolojik ve fiziksel acı veren bir duygudur. Mekânsal nostaljinin acısı geri dönerek hafifletilebilirken solastaljinin acısını teskin etmek imkânsız değilse bile oldukça zordur. Solastalji tanıdık bildik bir yerin iklim değişikliği ya da şirket faaliyetleriyle tanınmaz hale getirildiği modern bir gizemden bahseder: yurt, memleket ya da ev birdenbire sakinleri için yurt, yuva ve ev olmaktan çıkar. Solastalji şimdinin kaybının deneyimlenmesi iken, nostalji geçmişin kaybına ilişkindir. Kişinin yaşamına süreklilik ve anlam duygusu katan nostalji günümüzde mekânsal ve coğrafi yer bağlantısını kaybetmiş,

gerçek ya da hayali geçmişteki iyi dönemlere, güzel günlere işaretle 'geriye bakmak' anlamında zamansal bir boyut kazanmıştır (2019: 30). Ancak değişim zamanlarında hissedilen hem nostalji hem de solastalji muhteviyatındaki melankoli ile kalkınma ve çevresel bozulmayla el ele gider.

Aşırı doğa olayları, iklim değişikliği, açık ocak kömür madenciliği, büyük yangınlar, afetler, soylulaştırma ve yapı çevrenin değişmesi, yerinden edilme, istimlak, toksik kirlenme, kuraklık, politik şiddet ve örneğimizde baraj solastaljik çaresizlik duygularına sebep olabilir (Warsini vd., 2014). Bunlar yer duygusunu, (yerel) kimliği, fiziksel ve zihinsel sağlığı ve genel refahı tehdit ederek doğrudan solastaljiye sebep olabilirler (Galway vd. 2019: 6). Solastalji değer verilen çevrelerin istenmeyen, dayatılan menfi dönüşümler geçirmesinden kaynaklanan, görülen, yaşanan ve tahribata bağlı olarak değişen bir sıkıntı duygusudur. Solastaljinin temel bileşenleri ekosistem sağlığının ve buna bağlı olarak yer duygusunun kaybı, kişisel sağlığa ve esenliğe tehditler, adaletsizlik ve/veya çaresizlik duygusudur. Solastaljinin özünde dışsal fiziksel çevrede yaşanan kronik ve akut değişikliğin getirdiği huzursuzluk yatar. Büyük ölçekli endüstriyel müdahaleler kırsal yerel topluluklar ile doğaları arasındaki duygusal temeli sarsar, felaket getirir. Menfi algılanan çevresel değişiklik deneyimleri özellikle buna maruz kalanlar için rahatsız edicidir. Belli bir yerin tahrip edilmesi, ona yönelik kronik saldırı solastaljik rahatsızlığın özüdür. İnsanlar duygusal astronomilerini, duygusal ekolojilerini ve onunla birlikte tinsel ekolojilerini kaybederler (Albrecht, 2019: 10). Baraj ve madencilik gibi endüstriyel müdahaleler kırsal yaşamı insanlara çekici kılan ne varsa yok eder. Bu duygusal tepkiler önemli ölçüde o yüzden *'teessür bölgesi'* (zone of affectation) içinde bulunanlar, bu kayıptan kronik bir biçimde acıya ve strese maruz kalanlar için geçerlidir. Solastalji literatüründe 'yer' derin duygusal bağlılık atfedilen 'yuva', mekân temelli bir olgu olarak görülür, solastalji yer duygusu, yere bağlılık ve yere sadakatle ilişkilendirilmiştir (Galway vd. 2019: 6). Doğada, vadide, açılan yaralar, görsel değişiklikler, patlamalar, toz, kaya düşmeleri, iş makinelerinin gürültüleri, yamaçlarda açılan yollar, vadi içindeki sakinlerin yaşamlarını değiştiren fiziksel her değişiklik eski 'yer duygusunu' kaybettiren solastaljik bir etki yaratır. Solastalji doğrudan yaşam kalitesini, fiziksel ve zihinsel sağlığı, huzuru ve sükûneti kaybettiren 'yer duygusu' kaybıyla bağlantılıdır. Solastaljinin tanımlayıcı özelliği ekosistem ile fiziksel zihinsel insan sağlığı arasındaki yarılmanın sonucu bir yer kaybı ve bu yer duygusuna bağlı kimliğin kaybıdır. Sağlıklı bir ekosistem ve yerin işaret ve sembollerinin kaybından duyulan elem. Ancak çevresel tahribatın ölçekleri farklı farklı olduğundan solastalji ve yeni yas küresel ölçekte de hissedilen bir duygudur. İnsan aynı duyguları sadece dar anlamda yurdu, memleketi için hissettiği gibi dünya için de hisseder. Solastaljinin acısı teskin edilebilir. Albrecht'e (2019: 181) göre yer eski haline getirilemese de zihinsel, kültürel ve biyofiziksel mekânlar rehabilite edilerek duygular onarılabilir, solastaljinin üstesinden gelinebilir. Solastalji güçlü hükümet ve şirketler tarafından dayatılan negatif bir duygu olduğundan aynı güçlere karşı mücadele edilerek tersine çevirilebilir ve hafifletilebilir. Çevresel tahribatın etkisini kişisel mesele olarak görmeyi bırakıp dayanışmayla güç kazanılabilir. Menfi duygular müspet duygulara temel işlevi görebilir.

Araştırma bağlamında Albrecht'in yeryüzü duyguları sözlüğünden doğa ile temasın duygusal zenginliği açısından tanımladığı birkaç duyguyu daha açıklamak gerekir. Bunlardan birincisi belli bir yere özgü sevgidir: Bir yerin insanların o yere özel sevgisi, insanı ve doğasıyla memleket sevgisi (endemofili) (2019: 126). İnsanın hem bir parçası olduğu hem de kendisinin bir parçası hissettiği endemik bir yer duygusu. Pek çok açıdan endemofili nostalji için bir önkoşuldur. Uzakta olmanın, ayrılığın menfi olması için kişinin endemofilik duygusal bir bağlılığı olmalıdır. Bir diğer duygu akut bir çevresel yıkım olayına doğrudan tanıklık duygusudur (terratravma) (Albrecht, 2019: 23). Aynı şekilde bir yerin kronik bozulması olarak solastaljinin de kendi yerini ve onun ayırıcı özelliklerini yakından sevenleri etkilemesi, rahatsız etmesi ve tepki göstermesi beklenir. Bu bağlamda kayıp duyguları repertuarında önemli bir duygu da diğer kişilerle birlikte çaba göstererek sevilen yerleri koruma duygusudur (solifili) (Albrecht, 2019: 20-21). Politik aktivizm yoluyla koruma motivasyonunun devreye girmesi için önce

bir yeri seviyor olmanız ve bu sevginin politik ilişkilere baskın çıkması gerekir. Kişi ve toplum yaşamına yönelik devlet ve şirket saldırısının getirdiği dayanılmaz adaletsizlik algısı anksiyete, stres, öfke ve hayal kırıklığı solastaljinin diğer temel unsurlarıdır. Yersiz-yurtsuz kalma duygusu, gidecek yer arayışı ve yaşamı başka yerde yeniden kurma kaygısı diğer unsurlardır. Tüm ölçeklerde sevgili yuvalarının, yerlerin ve yaşam dünyalarının kaybı insanlar için duygusal istikamette kronik bir gerilemeye işaret eder. İnsanları belli bir yere-mekâna bağlayan mal-mülk, toprakla aile bağlılıklarına ilişkin uzun bir geçmiş yer/yurt sevgisinin artmasının göstergesidir. Bu yüzden kendi yurtlarını/topraklarını terk etmeye zorlanmanın daha fazla solastalji ürettiği tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle insanlar değer verdikleri, duygusal, kültürel ve maddi olarak bağlı oldukları, sevdikleri yerlerdeki çevresel değişikliklerden daha fazla mustarip olurlar. Daha önce yurdunuzda, yuvanızda hissettiğiniz huzurun ve sükûnetin yerini umutsuz ve çaresiz bir tahribat alır. Bu bağlamda değiştirme ve önleme gücünüz olmadığı için umutsuz ama ortak acı ve hüznün değişim potansiyelini barındırması açısından solastalji melankoliye bağlanır ama onu geçersiz kılacak eylemin de temelini oluşturur.

Amprik literatür menfi çevresel değişmeden kaynaklı duyguların ya da solastaljinin nasıl deneyimlendiğini şöyle verir (Higginbotham vd, 2006; Galway vd, 2019): Tahrip olmuş doğa, manzara ve maden çukurlarına bakmaktan duyulan üzüntü; bereketli toprağa ve temiz suya dayalı tarımsal yaşamların, çiftçilik faaliyetlerinin tehdit edilmesi; yerin-mekânın değer verilen özelliklerinin –temiz hava, su, manzara- kaybindan duyulan endişe; yerdeki doğanın emsalsiz özelliklerinin kaybediliyor olması; daha önceki huzur ve sükûnetin özlenmesi; tanıdık bitki ve hayvanların gözden kaybolmasından duyulan hüznü; yerin-alanın şimdiki halinden, görüntüsünden duyulan utanç; hanenin, ailenin bu yeri terk etmeye zorlanmasından duyulan rahatsızlık; değişimin getirdiği aidiyet duygusu kaybı. Bazen de geri dönmek istememe arzusu solastaljik duygular repertuarının parçasıdır. Bunları üreten aracı faktörler ya da solastaljinin varlığını ve derecesini etkileyen faktörler ise şöyledir (Galway vd. 2019: 12): Yer duygusu (doğayla ilişki), yere bağlılık (belli bir yere derin duygusal sadakat), güçsüzlük/iktidar duygusu (süreci etkileyememe, engelleyememe, devlet ve şirket gücü karşısında (yerel) topluluğun güçsüzlüğü), hükümete ve sektöre güvensizlik, geleceğe ilişkin belirsizlik. Ve ayrıca yerinden edilme ve kayıp duygusu, mülksüzleştirme, çevresel ve ekolojik adaletsizlik, yer, kimlik ve kültürle bağın kaybı... Aynı duygular Türkiye’den baraj altında kalma sürecindeki iki köyde, sakinlerinin yaşam dünyası olan bir ‘yerde’ nasıl deneyimlendi, sonraki bölümde bu konu incelenmektedir.

3. Yaşam Dünyasında Solastaljik Deneyimler: Kayıt Altına Alınmış Duygulara Yansıyan Solastalji

Duygusal coğrafyalar ve ekopsikoloji literatüründeki yer kavramını “yaşam dünyası” anlamında ele alan araştırmamızın bu bölümünde doğal varlık kullanımının sebep olduğu menfi çevresel dönüşüm ve yarattığı psikolojik rahatsızlığın ilgisi belli bir bölgede yaşanmış bir örnek üzerinden açıklanmaktadır. Yukarıdaki teorik açıklamalar çerçevesinde baraj, maden gibi kapitalizm, devlet ve şirket kaynaklı endüstriyel müdahaleler insanların yer ve mekân duygusuna yönelik kronik bir saldırıdır. Bu bağlamda Doğu Karadeniz bölgesindeki Çoruh Vadisi, insan türünün biyofiziksel çevre üzerindeki tahakkümünün kusursuz bir örneğini teşkil ve temsil eder (Kankal vd., 2016; Akpınar vd., 2011). Çoruh Vadisi, üzerindeki onlarca baraj ve maden projeleriyle endüstriyel ‘kalkınma adına feda edilmiş, gözden çıkarılmış bir bölge’ (sacrifice zone), insanların kurulu düzenlerini, geçmişlerini, geleceklerini feda ettikleri bir coğrafyadır. Zirvelerinden dört mevsim kar kalkmayan dağların, yüzlerce koldan su indiren, gürül gürül akan büyük bir nehrin ve yaşlı ormanların oluşturduğu zengin bir ekosistemi kucağında barındıran, yöre insanınca “Toprağın az gökyüzünün bol olduğu bir coğrafya” olarak nitelenen saha 1960’lı yıllardan itibaren geliştirilmeye başlanan Çoruh Havzası Gelişme Planı’yla Bayburt’tan Gürcistan sınırına kadar uzanan ana kol üzerinde 10, yan kollar üzerinde 17 olmak üzere, toplam 27 baraj ve hidroelektrik santralinin yapımını öngören bir megaprojedir. Temeli 1998 yılında atılan Deriner Barajı, Çoruh Havzası Gelişme Planı’nın en önemli ayağı. 249 metre gövde yüksekliği ile

Türkiye'nin en yüksek, 26 km karelik ve 3.4 milyon metreküp hacminde bir gölalanı ile beton kemer tipinde dünyanın altıncı yüksek barajı. Artvin il merkezinin güneyinde Genya Dağı'nın Çoruh Vadisinde bakan yamaçlarının eteklerinde kurulmuş olan Zeytinlik ve Oruçlu köylerinin de bulunduğu vadi, baraj inşaatının başlamasıyla birlikte önce şantiye alanına dönüşmüştür. Ardından da sırasıyla 2008 ve 2009 yıllarında sorunlu bir istismak süreciyle (Yazıcı, 2011) sakinlerinden boşaltmaları istenen iki köy üç yıl sonra 27 Şubat 2012'de barajda su tutulmaya başlanmasıyla Deriner'in bulanık sularında boğulmuştur (Orhan ve Gök, 2016). Nehir yatağından yükselen sular vadinin en önemli zeytincilik bölgesi olan, tarihi çok eskilere giden, yan yana bu iki köyü de yutmuş, yutarken de sakinlerinde duygusal tepkiler üretmiştir. Baraj, bölge coğrafyasının haritasını, ekolojisini ve nehirle biçimlenmiş yerleşik yaşam kültürünü kökünden değiştirmiştir. "Çoruh Vadisinde önce taşta toprak, sonra toprağa ekmek ekeceksin" deyiminde özlü ifadesini bulan zor coğrafya zaten öncesinde tarımsal toprak azlığı, işsizlik, iç ve dış göç ve neoliberal politikalar nedeniyle kırsal nüfusun uzaklaştığı, yurtsuzlaştığı, tam anlamıyla bir 'nostalji coğrafyası'dır. Ancak bu nostalji duygusunun aksine köylerin baraj nedeniyle son on yılda yaşadığı ve yaşarken ürettiği kayıpların hüznü bölgenin aynı zamanda bir 'melankoli coğrafyası' olduğunu da teyit eder. Aşağıda verilen tüm resimler özellikle melankoli yoğunluklu solastaljinin üretildiği süreçleri göstermektedir. Bu görseller 'öncesi' ve 'sonrası'yla nostalji, solastalji ve melankolinin ve diğer bileşik duyguların kaynağına işaret eden sosyal, kültürel, ekolojik biyofiziksel dönüşümü ele verir.

Resim(ler) 1: Deriner Barajında Boğulan Çoruh Nehri ve Oruçlu Köyü

Kaynak: Fotograf (1) Tekin Üstündağ - Fotograf (2) Adem Güngör.

Resim 2: Deriner Barajın'dan önce ve sonra Oruçlu Köyü

Kaynak: Bugün Var Yarın Yok: Oruçlu Köyü, Beyondistanbul. (2018).

Duygunun görünür olması söylem ve eylem aracılığı ile sağlanır. Meselemiz sosyoekolojik değişme ve kayıplarla ilişkili duyguların neler olduğu, nerelerde, kimlerde, ne zaman ve nasıl görüldüğüdür. Kayıptan kaynaklı duygular kolaylıkla tanımlanamasa da sanat, resim, şiir ve belgeselde kayıt altından izlenebilir. Burada solastalji, nostalji, çevresel melankoli ve ilişkili duyguların görünümüleri yorumlanmıştır. Çevresel dönüşümün kasvetli günlerinde çekilmiş olan *Bugün Var Yarın Yok* (2009) isimli belgesel farklı yönleriyle çevresel değişmeye verilen tepkileri ve solastaljik deneyimleri yansıtmaktadır. Oruçlu köylülerinden yaşlı bir kadın ekolojik duygular repertuarından pekçoğunun içinde değerlendirilebilecek deneyimini “Yaşım 75 köyde de misafir duruyoruk misafir. Böyün var yarın yok köyümüz” sözleriyle özetlemektedir. Yer ve aidiyet duygusu odaklı bu ifade nostalji, solastalji ve melankoli duygularının özü niteliğindedir.

60 yaşlarında bir erkek aynı duygusal tepkileri solastaljinin temel özelliklerinden güçsüzlük bağlamında şöyle dile getirir: “En son on sene geçti barajın yapılması. En sona bıraktılar bu köyün kamulaştırmasını. [iki ayağımızı bir pabuca soktular] şimdi de Devlet Su İşleri yazı yazmış ki Temmuzun sonunda bu köyü boşaltın. Ya bu millet nereye gidecek? Bu vatandaşlar Çoruh’a mı dökülecekler ne yapacaklar bilmiyorum. Öyle bekliyoruz işte. Sorunumuz çok. Bir yere sesimiz ulaşmıyor. Ulaştıramadık, dinlemediler.”

Solastaljinin bir diğer temel özelliği, süreci etkileyememe, 60 yaşlarında bir erkeğin dilinden: “Barajın başlamasına biz önce vatandaşı şöyle bir yoklama yaptılar. Ben ilk önce müdahale ettim, ben barajın gelmesine tamamen karşıyım dedim. Çünkü baraj bize bir şey verecek değildir. Baraj bizden alacaktır. Bişey de vermedi.”

Solastaljik melankoliyi 70 yaşlarında kadın şöyle dile getirir: “Bu güzel köy olmasın mı yavrum. Şu güzelliğe bak, hayata bak. Bursa’daydım duramadım geldim. Bu bahçe, kapı baca benim. Ne yapayım ben şehirde bir odanın içinde. Moderen hapis. Heç biryeri bilmem. İşte burada doğmuşum böyümüşüm. Bursa’yı bilmem etmem.”

Manevi kayıplar bağlamında solastalji 60 yaşlarında erkeğin sözlerine şöyle yansır: “Geride bir sürü hatıra kalacak. Çok. Hatta onun dışında şu ilerde mezarlığımız var. Mezarda yatanlar var. Çok kötü! Onlar kalacak. Annemiz, babamız, neler var neler... Şimdi burdaki hatıraların hepsini götüremeyeceğiz tabi. Belki de suyun altında kalacak hepsi.”

Solastaljinin mülksüzleştirme ile bağlantısı 55 yaşlarında erkek tarafından şöyle dile getirilir: “Barajın size ne faydası var Ankara’dakilere, İstanbul’dakilere ne faydası var. Evet, var tabi. Devlete ne faydası var. Devlet burdan para kazanacak. Biz vatandaş mağdur ediliyoruz. Beş kuruş fazla verseler ne yapar ki bu devlete. Üç beş pare köy var burda. Ne yapar ki bu devlete, dönümüne 46 milyar para veriyorlar. Evet, paraya bir şey dediğimiz yok, ama yerimiz yok, arazimiz yok. 500 metrekare düşmeyen vatandaşlar var burda. Artvin’e eşyasını götüremeyecek kişiler var. Bunları dinletemiyoruz kimseye. Dinliyorlar, dinliyorlar tamam mağdur etmeyeceğiz, yapacağız edeceğiz. Bir noktaya geldiği zaman herşey duruyor.”

İnsan-dışı varlıklar için hissedilen solastaljik duygu, 60 yaşlarında erkek: Kesilen zeytin ağaçları için “Evladım kesilmiş gibi hissettim. Çünkü ben ondan nasibimi alıyordum, geçiniyordum. Yani ha evladımı kesmiş ha o ağacı kesmiş götürmüş. Hiç farkı yok bana göre. O kadar duygulanıyorum. Onun için hiç gitmiyorum da zeytin bahçeme. Gördüğüm zaman üzülüyorum çünkü.”

Solastaljinin bir diğer yönü istenmeyen değişikliklerin bir parçası olmak, 35 yaşlarında erkeğin dilinden: “Geldik şimdi bağımızı bahçemizi toparlamak için, geldik bağımızı bahçemizi kesiyoruz. Ağaçlarımızı kesiyoruz. İşte suyun altında kalacak olan ağaçları, yolun altında kalacak olan ağaçları. Kesiyoruz diyorum, ama demesi kolay. Bu ağaç belki otuz kırk yaşında. Ben bunu (makinala) yarım

dakikaya kesiyorum. Bu ağacı bu hale getirmek için neneler, dedeler, atalar yıllarını vermiş. Taşını taşımış sırtıyla, toprağını taşımış sırtıyla. Koca araziyi köy etmiş. Viran yerleri bağ etmiş. Geçen gün yaşlı bir nene ağaçları keserken gördü de dedi ki baktı kesilmiş ağaçlara baktı, gözleri ıslandı. "Hey gidi oğul dedi az mı zeytuninizi yeduk" dedi. "Az mu yağunuzu yeduk" dedi. "Az mu pekmezunuzu yeduk" dedi. Şimdi de öyle bir kalemde anında elli sene, yüz sene belki yüz elli senenin ürününü, emeğini, el emeğini, göz nurunu böyle bir anda siliyorsun kesiyorsun. Benim için kolay bir haftamı almadı. Kestik sildik gitti."

Çevresel dönüşüme bağlı solastaljinin zorbalık düzeyinde güç-iktidar bağlamı ve devlete güvensizlik 80 yaşlarında kadının sözlerinde şöyle yansır: *"İneği satarken pazarlık yaparsın. Bu fiyata veriyorum dersin. Uyuşursan alırsın. Ama devlet bize ne fiyatı sordu ne alışı sordu ne veriş sordu. Yumruğu kafamıza vurur gibi vurdu. İster ver ister verme. Çıkk! Bize bunu etti oğul. Bize bunu etti. Aha bak tepemize taşı yağdırıy. Yağdırıy tepemize taşı. Nere gedek. A o taş geldi burada ben ya öleceğim ya sakat kalacağım."*

75 yaşlarında bir kadın, emek, kendine yeterli ve mülksüzleştirilenin zorbalık boyutunu vurgular: *"Buna emektar etmişim, emek vermişim. Ömrümü bu evlere vermişim. Doğduk büyüdük aç kalmadık. Devletten bir şey istemedik. Bir para istemedik. Beş gurusu yardımı istemedik oğul. Kendi gücümüzle, kendi emeğimizle biz buraya geldik oğul. Şimdi de bizi suda boşuyiler. Çoruh'a soksalar hemen hık diye boşulursun. Yazık değil mi günah değil mi bize? Bu biberler bak kurudu, biberlere bak kurudu hep. Bide bize diyorlar ki zarar vermedik size. Ne zarar vermediler. Canımızı çıkarttılar. Aha 75 yaşında gayri budandım, parçalandım heç bişey. Ortada bir şey yok."*

Kolektif bir tarih ve kimlik kaybına tepki olarak solastalji 70 yaşlarında bir kadının dilinden şöyle düşer: *"Onun için millet, köylü çok üzülüyor. Tarihten siliniyor yani tarihten. Başka köy yok tarihten siliniyor köyümüz."*

Solastalji ve melankoli bağı 70 yaşlarında bir kadının dilinden: *"Aynı köyde doğdum, aynı köyde yaşadım, aynı köyde ölmek isterdim. Olmadı. Çok üzül müştüm ama şimdi hiç üzülmiim. Bir an önce paramı alayım gideyim. Oğlumun yanına yerleşeyim isteyim. Şimdi hiç üzülmiim. Artık bitti, üzülse ne yazar!"*

Kayıbın verdiği boşluk hissi ve arafta olma hali ile solastalji, 70 yaşlarında gözleri yaşlı kadının dilinden şöyle dökülür: *"Ben baraj için hiçbir şey düşünmüyom. Biz hemen gidecek gelinlik kızlar gibi gönlümüz havada bekliyoruz. Ev yıkanın evi olmaz. Onlar bizi yıktılar. Aynı köyde doğdum, aynı köyde yaşadım, aynı köyde ölmek isterim. Olmadı. Artık gitti, üzülse ne yazar."*

Nihayet bir yıl sonra Oruçlu köylülerinden bir kişi köyün dayanışma gecesinde duygularını solastalji merkezli şöyle ifade etmiştir: *"Baraj projeleri kapsamında Çoruh Vadisi içerisinde yer alan köylerin akıbetini biz de yaşadık. Evimizden, bağımızdan bahçemizden sorgusuz ve sualsizce çıkarıldık. Hiç kimse evlerimizde yaktığımız sobadan çıkan dumanın sıcaklığını, yarınlara yüklediğimiz umutlarımızı, toprağımıza yüreğimizin en temiz penceresinden baktığımızı kimse bilmeden, anlamadan bizi evlerimizden, yerlerimizden, mezarlarımızdan, hatta zihnimizden silemeyeceğimiz hatıralarımızdan kopardı..."* (Özçelik, 2010).

Ayrıca solastalji bağlamında her şeyi barajın dibinde bırakan çevresel dönüşümün duygulara nasıl yansıdığı Üstündağ'ın (2018) derlediği ismi de metafor yüklü Dipten Gelen Sesler şiir kitabında "Ne çare o günler geride kaldı" "Ne yazık ki yok artık" "Sırya'nın mezraları" "Sessiz sessiz" "Boşalan köyüm için" "Barajda boşdular" "Köyüm kaldı orada" "Çilem" "Elveda" "Kimim" "Bu günleri de gördüm" "Sırya Destanı" "Sırya'm" "Şimdi nerelerdesin?" "Kuşlar ağlıyor" "Bir sevdadır Orcuk" "Sırya" "Kaybolmuş" gibi başlıklarla yazılmış yerel halkın yazdığı şiirlerin hemen hepsinin ana teması

solastaljidir. Menfi çevresel dönüşümün duygusal yönünü en iyi ifade eden ve bu araştırmanın başlığına da esin kaynağı olan şiirlerden biri, köyün ve köylünün deneyimlediği solastaljik süreci şöyle özetlemektedir (Üstündağ, 2018: 253):

Oruçlu Koşması

Bozuldu bağ, bahçe oldu tarumar,
Ağlayan, sızlayan sunalar gördüm.
Üzüm bağlarımız sularla doldu,
Arayış içinde analar gördüm.

Açar mı bir daha köyün gülleri,
Öter mi dallarda şen bülbülleri,
Daha henüz gelişmemiş dilleri,
Kundağa sarılı bebeler gördüm.

El ele tutuşup horon oynardık,
Düğünde şenlikte köy halkı vardık,
Matemli günlerde ağıt yakardık,
Elleri koynunda bibiler gördüm.

Hey Çoruh kederim derinden derin,
Topladım barğanam kalkıp giderim,
Gurbet ellerinde nasıl ederim,
Dökülmüş yollara niceler gördüm.

Hayreddin Çoruh

Aşağıdaki 3 numaralı resimde öncesi ve sonrasını gördüğümüz Zeytinlik köyü bağlamında metaforik temsil gücüne sahip 4 numaralı resim, iki sanatçının, şair Osman Kaya ve fotoğraf sanatçısı Tekin Üstündağ'ın hem endemofili, solifili bağlamında politik tepkilerini hem de solastalji bağlamında çevresel dönüşüm sürecine bakışını anlatmaktadır.

Zeytinlik köylüleri, köy gözlerinin önünde sular altında kalırken yüreklerini kaplayan solastaljik çaresizlik duygularını şöyle ifade etmişlerdir: *“Köyümüz köklü bir geçmişe sahiptir. Kültürümüzü bilmeyen yoktur. Bu geçmişin tarih olmasını içimizde hazmedemiyoruz. Baraj suları köyümüzü yavaş*

yavaş yutuyor. Evlerimizi, bahçelerimizi, ağaçlarımızı, ahırlarımızı, sağlık ocağımızı, okulumuzu, camiimizi yavaş yavaş su yutuyor. Çaresizlik içerisinde izliyoruz. Her gün su altında kalan evleri görmek, yıkılan duvarların sesini duymak, ağaçların suyun içerisinde kaldığı an çektiği acıları hissetmek bu kültürü yaşamış bizler olarak hiç de hoş bir durum değil. Acımız büyük. Yıllar önce vefat eden ölümlerimizi yattıkları yerden çıkarıp yeni mezarlara defnettik. Şimdi suya gömülmeyen terk edilmiş evlerde sığıntı şeklinde oturmaya çalışıyoruz. Köyümüzün yerine kurulacak olan yeni yerleşim yerini bekliyoruz” (Gül, 2012).

Resim(ler) 3: Deriner Barajında Boğulan Çoruh Nehri ve Zeytinlik Köyü

Kaynak: Fotograf (1), Tekin Üstündağ -Fotograf (2), Selim Aksakal.

Resim -4: Su altında Zeytinlik Köyü.

SU ALTINDA KALDILAR
-Tekin Üstündağ Kardeşime-

*Hasan, Hüseyin'im, hem Osmanlarım;
Aililerim, su altında kaldılar.
Ruhları boğuldu "Baraj Gölünde"
Ölümlerim, su altında kaldılar.*

*Bir toprakta, köküm varsa ben varım.
Körpe ümitlerim, kaldılar yarım.
Bütün Dayılarım, Amcalarım;
Halalarım, su altında kaldılar.*

*Çileli bir ömrü, heder etmişim.
Sırya'da kendime, bir yer etmişim.
Üzüm bağlarımı çeper etmişim,
Çalılarım, su altında kaldılar.*

*Bir bayramda, öyle uygun görmüştüm.
Candan içten, seve seve vermişim.
Kilimimi, camisine sermişim;
Halılarım, su altında kaldılar...*

*Osman Kaya.
17/Kasım/2012- Sadi Konuk Hastanesi. Beyin Cerrahisi.*

Kaynak: Şiir: Osman Kaya- Fotograf: Tekin Üstündağ.

Yine çevresel dönüşümün en kasvetli günlerinde çekilmiş olan *Sırya Belgeseli*, (2009) köylülerin yüzleştiği ekolojik duyguları şöyle dillendirmektedir:

Solastaljik öfkenin 65 yaşlarında bir kadının dilinden yansıması şöyledir: *“Bilmem oğul ne olucağımızı bilmem. Allah bilir. Ne gece uykum var, ne gündüz uykum var, sinirlenirem kendi kendime. Bu yaşta, bir de o derdi çektirdiler bana. Devlet varımış he. Var kendilerine bize na. Hükümet varımış he. Var kendine bana na. Bana [bedel] artırımumu vermiye. Paramı vermiye. Akşamliğumu vermiye. Olan yerimi de elimden çekiye. Herkese de deyilsin, duyulsun bu. Baksınlarki hâksiz muyum değilmiyum. Devlet dağılsun aç kalsun aç. Pestül kalsun. Duysun herkes duysun. Kötü demiyerum.”*

Mülksüzleştirme, çevresel adaletsizlik, hükümete güvensizlik ve geleceğe ilişkin belirsizlik, 70 yaşlarında bir kadın: *“Burda şimdi herkes mağdur olacak. Burası Konya ovası değil, Urfa ovası değil. Herkese birer dönüm yer ancak düşer. Dönümüne de çok az bir şey veriyorlar. Onunla adam evi mi alsın geçinsin mi, yesin mi? Hadi bizim gibiler maaşları var fakat böyle hiçbir şeyi olmayanlar ne yapacak?”*

Solastaljinin kaynağı yerinden etme, güvensizlik ve çaresizlik, 50 yaşlarında erkeğin dilinden: *“Şimdi bize 500 metre kare yerin bedelini veriyor ve kalk git diyor. Neriye gideceksin? Sen bu parayla bir yere gidebilir misin? Yani biz baba olarak ana olarak bildirdik devleti. Devlet babalık yapmıyor ki bize. Devlet burda bize yer verebilirdi. Makilik arazi istedik, makilik arazi dahi vermedi. Eee ne olacak bu halkın sonu? Yani çoğumuz mağdur olacağız. Şehire gidemeyeceğiz, köyde kalamayacağız. Köyümüz yok.”*

Solastaljinin zamana yaygın metaforik ifadesi 55 yaşlarında erkeğin ifadesiyle: *“Zaten başlı başına bir yara yani kaniyan bir yara bu. Ben çocuktum. Elektrik İdaresi burada etüd yapıyormuş, biz Çoruh'ta yüzerken. Geliyorlardı, orda debi ölçümü yapıyorlarmış. “Amca siz napıyorsunuz?” diye sorardık. “İşte burda baraj yapılacak onun için suyu ölçüyoruz evladım” derlerdi. Bu benim dediğim 1957-60'lı yıllar.”*

Solastaljinin gerçekliği, 60 yaşlarında bir kadın: *“Bana şu anda halen baraj olacak, biliyoruz bilincindeyiz, ama sanki bana kötü bir rüya görüyorum, uyanacağım da gerçek birşeyle karşılaşacağım gibi geliyor. Ama artık bu kaçınılmaz galiba. Gerçekten de köyümüze biz köylüler gibi değer verilmiyor.”*

Geçmişin kolektif emeğini, mekân, geçim ve yaşamla ilişkilendiren 70 yaşlarında bir kadın yaşanan tarihsel travmaya işaret ediyor: *“Ta Selçuklular zamanında kurulmuş bir köydür. Ama zamanla ilerlemiş, toprak taşımışlar sırtlarıyla taş taşımışlar, set haline getirmişler ve bu köyü kurmuşlar. Zeytinin en güzeli burda olur, üzümün en güzeli burda olur ve onun tadına doyum olmaz. Sebzeler de öyle. Bugün buranın sebzesinin tadını gelenler, dışarıdan gelenler der, hiçbir yer tutmaz. Ama yıllardır çok uzak olduğu için, doğa çok haşın olduğu için taş, kaya devlet de el uzatamamış. Şimdi şimdi uzanıyor ama ne yazık ki şimdi de baraj olacak.”*

Solastaljik deneyimin mülksüzleştirme ve geçim kaygısı boyutu, 70 yaşlarında bir kadın: *“Allah ne yaratmışsa burda, Allah ne yaratmışsa benim bahçemde. İhtiyar getti [kocam öldü], bizi da kiniye aldılar [ciddiye bile almadılar]. Hâkim bile uğramadı benim bağuma. Bahçemde herşeyim var. Bu bağ gettikten sonra canım da getti. Ne yiyeceğim ne ile idare edicem. 49 bin lira ile tutunabilecekmiyim? Benim yerimin değerini versinler. Hâkim de gelsin benim yerume doğru baksın. Baksın benim yerumun değerini versin. Ben kabul etmiyorum. Ya da hakimü değıştursinler.”*

Manevi geçmişin ve atalarla bağın kaybı, 60 yaşlarında erkeğin dilinden: *“Babamızın, dedemizin, annemizin mezarları burda kalıyor. Ben söyledim, dedim ki birtane kimsenin mezarının taşına dokunulabilir mi? Dokunulamaz. Ama bizim annemiz de, babamız da dedemiz de burda suların altında kalacak.”*

Gelecek nesil, kültür kaybı ve aidiyet duygusu, 35 yaşlarında kadın (beş yaşlarında bir çocuğu göstererek): *“Burdaki anneannesiyle, töresiyle gelenekleriyle büyüme fırsatını verebildim ona. Ama*

bundan sonra böyle bir güzelliği yaşatabilme fırsatım gerçekten olmayacak. Bu beni fazlasıyla üzüyor, ben de yaşayamayacağım. Yine de sonu gelen bir kültürü ona gösterebildiğim için, yaşatabildiğim için bir nebze şanslı hissediyorum tabii kendimi. Bundan sonraki nesiller böyle bir güzelliği göremeyecekler... Bu geçmişi, bu yaşananları, parayla, maddiyatla veremezsiniz. Ama nedir? Kanayan yaraya pansuman yaparsınız, geçiremezsiniz. Pansuman yapardın. Bir yerde yerleşim yeri verirdin. Burda yaşamayan burda nefes almayan, bu çeşmeden su içmeyen insanlar bizim için yeni bir yerleşim yeri düşünemezler. Doğru, onlar da kendi kafalarınca haklılar. Çünkü buranın ne güzellikte bir yer olduğunu bilmiyorlar. Burdaki kaybedilecek değerlerin ne kadar önemli olduğunun farkında değiller.”

Solastaljik tanıklığın psikolojik yükü, 80 yaşlarında bir kadın: *“65 senedir burdayım. Çok zor. Biz öleyduk ta öyle olaydı bu. hakkaten öleydum da öyle olaydu baraj. Hep benim a bu ellerimin emegu idi. Kıyılmıyı. Şimdi bak bir çocuğı bir anne nasıl büyütüise. Bir ağacı da sen öyle büyütürsün. Çıkartup şimdi de bırakup da getmek, dibunden kesmek, insanı öldürmek. Ben öleydim bu kadar zoruma getmazdı, vallahi getmazdı.”*

Kayıpların maddi ölçülmezliği, 60 yaşlarında erkek: *“Geleceğini de yok ediyo geçmişini yok ettikten başka. Bunun da bedeli elli bin lira, atmış bin lira. Burası cennet gibi bir köy. Toplu topu beşyüz dönüm.”*

Zeytinlik köyünden 60 yaşlarında bir erkek, *“Şimdi biz buradan tabii ki gideceğiz. Fakat köyümüzü de unutuyoruz”* derken şiire ve müziğe de yansıyan süreçte bestelediği solastaljik şarkıyı belgeselde kendisi söyler:

Akan Çoruh akmaz oldu, göl oldu.

Gözyaşlarım aka aka sel oldu.

Köyüm artık bana diyor oldu.

Köyüm kaldı, atam kaldı orada

Mutlu musun ey Sirya'lı orada?

Mutlu musun ey Sirya'lı Bursa'da?

Bahar olur ötüşürler kuşları,

Çiçeklenir gül kokulu bağları.

Dile gelse, konuşsa Galavan taşları.

Kuşlar kaldı, taşlar kaldı orada,

Mutlu musun ey dostlarım orada?

Mutlu musun ey Sirya'lı Ankara'da?

Emekli öğretmen Özer Fırtına tarafından 2 Ekim 2008 tarihinde Sirya'nın yok olması arifesinde yazılmış ve bestelenmiş bu şiirin devamındaki diğer altılıklardaki; *“Anam kaldı babam kaldı orada; Sirya kaldı, Orcuk kaldı orada”* (Üstündağ, 2018: 154) gibi dizeler nostalji, melankoli ve solastalji kombinasyonunu çarpıcı bir şekilde vurgulamaktadır. Aynı köyden sanatı ve kalemi ile kümbetler, serçeler, çiçekler adına köyünü korumak için mücadele veren ve nihayet su altında kalan türbeye

gömülerek geleceğe gönderilen bir sandık dolusu belgeyle, fotoğraf sanatçısı Tekin Üstündağ (2012) “*Bir Ölümün Anatomisi*” başlıklı yazısında Çoruh kıyısındaki Zeytinlik köyünün solastaljik dramını anlatır ve şöyle bitirir: “*Ve ben yok oldum. İnsanlarım mı nerede? Onu da bilmiyorum.*”

Yöre insanı bir yandan baraj kaynaklı endüstriyel saldırının sonucu olan bu travmatik süreci yaşarken diğer yandan da mücadeleci kimlikleriyle hatıralarını zihinlerine kazıyarak yaşamlarını yeniden kurmaya yöneldiler. 2010 yılından itibaren Oruçlu köyü sakinleri 423 dönümlük eski köyün yaklaşık on kilometre uzağında ve bin metre daha yüksekindeki 930 dönümlük mezarında yeni yerleşim yerlerini kurarken (Özçelik, 2010; Gül, 2012; Türkkan, 2014); 527 dönümlük toprağını kaybeden Zeytinlik köylülerinin böyle bir seçeneği olmadığından devletten yeni köy yeri için arazi tahsis etmesini istediklerini ve devletin orman alanı diyerek merasını vermediğini, boş bir arazi, yerleşim yeri temin edilmediğini, sonrasında istimlak bedelleriyle eski köy yerleşiminin 200 metre üzerinde DSİ’den geri satın alınan 24 dönüm ve hazinenin bağışladığı 8 dönümden ibaret, baraj gölüyle Artvin-Yusufeli Kara yolu arasındaki 32 dönümlük bir alanda köylülerin elleriyle yedi yıl sonra köyü yeniden kurduklarını biliyoruz (Orhan ve Gök, 2016). Eminağaoğlu ve Yaman’ın (2017) belirttiği gibi köylüler, yeni köylerinde farklı fiziksel çevreler, farklı ekonomik faaliyetler, yeni yaşamlarla birlikte her şeye rağmen gelecek için yeni umutlar beslemektedir.

Peki bugün rüyalarında baraj gölüne dalıp eski evlerine giden köylülerin nostaljik anılarında yaşayan bu iki köyün solastaljik kaygıları bitti mi? Elbette bitmedi! Mevcut toplumsal doğalara, kırsal yaşam dünyalarına kronik, yaygın ve sürekli endüstriyel saldırının, çevresel değişimin, günümüzdeki temel muharriki yeni meta menzilleri zorlayan kapitalist yayılma olduğundan, en azından Oruçlu Köyü için hikâyenin sonu değildi. Yaklaşık otuz yıldır başlı başına Artvin için solastaljik kaygı kaynağı olan Cerattepe altın-bakır madeninin Eti Bakır A.Ş. tarafından 2014 yılı ortalarında faaliyete geçirilmek istenmesi ve sekiz metre genişliğindeki maden yolunun yaşamı yeniden yeşerttikleri yeni yerindeki Oruçlu Köyünün içinden planlandığı ortaya çıktı. Yol keserek iş makinalarını kovan köylülerin tepkisi şöyleydi: “*Köyümüzü baraja verdik, madene asla!*”

4. Tartışma ve Sonuç

Duygusal coğrafyalar, ekopsikoloji ve solastalji literatürü üzerinden Türkiye’de sistematik olarak son yirmi yılda yoğunluk kazanan, kapitalizmin yerel coğrafyalara nüfuz dinamiklerinden biri olan ekstraktivist müdahalelerden kaynaklı yerinden edilme, özellikle kırsal yaşam alanlarının köklü değişimine tanıklık etme süreçlerinde yaşanan bireysel ve kolektif duygu deneyimlerinin bir örneğinin incelendiği bu araştırma Türkiye’deki çevresel dönüşümlerin psiko-sosyal, kültürel ve sağlık etkilerini hiç dikkate almayan ekonomik büyüme odaklı ve devlet-şirket güdümlü teknokratik sığ çevre yönetimi ve çevresel etki değerlendirme anlayışının değiştirilmesini gerektiren farklı kriterler sunan bir yaklaşımdır. Öyle ki yerel yaşam dünyalarını oluşturan biyofiziksel çevrenin ve sosyal mekânların tahribatını meşrulaştırmak için hazırlanan on binlerce ÇED raporu ve proje belgesinin hiçbirinde duygulara ve potansiyel kayıpların psikolojik boyutuna zerre kadar yer verilmez. Ekolojik, sosyal ve sağlık etki değerlendirmeleri yapılmaz. Yerel doğaları, flora ve faunayı, tarihi, kültürü, mekânsal kolektif kimliği, endemik yer duygusunu, aidiyet duygusunu yok eden ve yerel toplulukları yerinden ederek parçalayan projelerin ardındaki, her şeyi maddi olarak telafi edilebilir gören teknik ve ekonomik körlüğün görünür kılınmasını amaçlayan bu araştırma kırsal endüstriyel projelerde toplumun duygularının da dikkate alınması gerektiğine yönelik son dönem ekopsikoloji literatürüne Türkiye’den bir giriş ve katkı niteliğindedir. Biyofiziksel ve toplumsal çevresiyle birlikte yüzlerce küçük yerleşimi yutan büyük barajlar, onlarca yerleşimi yok eden madenler, devasa sosyal ve ekolojik tahribatlar getiren megaprojeler karşısında yaşamı ve canlı süreçleri ölü şeylere (para, meta) dönüştürmeyi sevme, doğal dünyanın çilesine ve ölümüne kayıtsızlık anlamında *eko-nekrofilie* (Albrecht, 2019: 88) dayanan neoliberal anaakım çevre ve kalkınma politikaları açısından ekolojik

kayıplar ve menfi çevresel dönüşüm, ekolojik kriz, domisid, toposid, ekosid ve solastalji, sürdürülebilirlik kavramının çelişmesini ve ikiyüzlülüğünü ifşa eder. Bu kavram ve yaklaşım, yok edildiği için aslında kaybedilen şeyin sürdürülemezliğini ısrarla gizler. Bu araştırma aynı zamanda çevre yönetimi, ekopsikoloji ve sağlık açısından çevresel ve ekolojik dönüşüme ilişkin duygusal itirazların anaakım kalkınma söylemine hiç nüfuz edemediğini göstermektedir. Doğaya ve mekâna istimlak bedeli ya da parasal tazminat üzerinden bakan şirketlerin ve hükümetin bu türden duygusal itirazlara sağır olduğu, böyle hiçbir kaygı taşımadıkları anlaşılmaktadır.

Kayıp, yaşam dünyalarımızı çevreleyen istikrarlı anlamların, kimlik ve aidiyet duygularımızın kökünü sekteye uğratan, bozucu, koparıcı içsel ve kolektif bir deneyimdir. Ekolojik kayıplar ile toplum yakından ilişkilidir ve solastalji yaşam tarzının, geçimin, mekânların, yerlerin, yerel kimliklerin-kültürlerin, yitip giden hatıraların sosyolojik ve politik kaybına bir tepkidir. Süreçte solastalji üreten değişme ve kayıpların sebeplerinin kaybedenler veya kurbanları olmadığını vurgulamak gerekir. Kayıplar da görüldüğü gibi sadece maddi kayıplardan ibaret değildir. Ayrıca menfi çevresel dönüşümün solastalji açısından “*kayıp içinde kayıplara*” dikkat çekmek gerekir. Geniş anlamda “*İşte bir köy baraj gölünün altında kaldı*” tabiri deneyimlenen çevresel dönüşümü ifade etmeye kafi gelmez. Solastalji bireysel olduğu kadar kolektif yaşanan bir duygudur. Aslan’ın (2019: 222) tespit ettiği gibi, barajlar ve madenler gibi yıkıcı projelerin ürettiği bu ortak duygular belli bir yere duygusal, manevi ve maddi bağlar-bağlılıklar üzerine temellenen mekân temelli kimlik, mekânsal yakınlık, bilişsel anlayışlar, duygusal sadakat, koruma (care) duygusundan oluşan *yakınlık etiği* ile karşılıklı bağlılığı vurgulayan bir *ilişkisellik etiğinin* bir arada bulunduğu bir politik bağlamla ilişkilidir. Bu yüzden kişilerin belli bir yerdeki kayıp algıları ve deneyimleri birbirinden oldukça farklıdır. Çevresel dönüşümün yaş, cinsiyet, geçim-gelir, kimlik, aidiyet gibi kategoriler açısından değişen derecelerde solastalji üretmesi muhtemeldir. Aynı şey doğanın kaybı ve ona tutulan- inkâr, öfke, müzakere, depresyon ve kabullenme süreçlerini içeren- yas için de geçerlidir. Doğa-insan ve yas ilişkisinde insanların yas tuttukları için sevdiklerini, sevdikleri için de yas tuttuklarını vurgulamak gerekir. İnsanların sadece karnını değil ruhunu da doyuran bir coğrafyanın, kırsal yaşamı çekici kılan her şeyin yitimini getiren yaşanmış gerçeklikler açısından bakıldığında yaşlıların yerle-mekânla yaşanmışlıkları ve duygusal bağları daha güçlü ve menfi çevresel değişimin beraberinde getirdiği duygusal yük de daha ağır olduğundan solastaljik, melankolik ve nostaljik duygularının ve bununla orantılı olarak coğrafi değişime verdikleri tepkilerin de daha güçlü olduğu görülüyor. Yetişkinlerin çoğunun çevresel çöküş kaygıları taşıdığı ve güçlü tarihsel ve duygusal bağa sahip oldukları nehir kenarındaki kendi topraklarında yaşama arzusunda bulunmaları nedeniyle özellikle yaşlı kadınların ve yoksulların çevresel değişmeye verdikleri tepkiler oldukça güçlü. Güçlü istisnalar olmakla birlikte gençlerin mekânla duygusal bağı görece daha zayıf olduğundan duygusal tepkilerinin de zayıf kaldığı ve çocukların bu solastaljik süreçte görünürlüğünün olmadığı anlaşılıyor. Solastalji aynı zamanda nesillerarası bir boyut taşıyor: İnsanlar değişen mekânı, yeri ve coğrafyayı çocukları ve torunları, gelecekleri için de koruma kaygısı taşıyorlar.

Duyguların sadece biyolojik, bedensel değil, coğrafi, politik, sosyal ve ekolojik olduğunu da teyit eden örneğimizde baraj sadece coğrafyayı ve mekânı rahatsız etmekle kalmayıp kültürel ve sosyal huzuru, ahengi de yok ederek anomi ürettiğinden, solastalji gündelik deneyimlenen, bazı dönemler yoğunlaşan ama aylar ve yıllar süren bir süreçtir. Tüm bunların yanında çaresizlik, elinden bir şey gelmeme duyguları da solastaljinin bir parçası. Kaybın yarattığı büyük bir çaresizlik, yarım kalmışlık, öfke, korku gibi duygular yüklü garip ve acı yüklü bir hüznün ve veda coğrafyası. Özellikle güçsüzlük, çaresizlik ve mülksüzleştirmelerin solastaljik deneyimlerin ayırıcı özelliği olduğu ortaya çıkıyor. Her ne kadar mekân temelli çevresel kayıplar ve yıkımlar mekân temelli duygular üretse de solastaljinin üst ölçeklere de sirayet eden bir duygu olduğu anlaşılıyor. Sakinler ve yöre halkı için sadece sularda

boğulan köylerin, küçük yerleşim yerlerinin değil, sonrasında ölü bir göle dönüşen Deli Çoruh namıyla bilinen canlı bir nehrin kaybı da solastalji, nostalji ve ekolojik elemin güçlü bir kaynağı.

Sonuç olarak yerinden edilme süreçlerini ve bunun yerel halkın duygusal ve zihinsel yaşamı üzerindeki etkilerini, belirli bir yerin insan duyguları ile biyofiziksel durumu arasındaki ilişkileri yaşanmış deneyimler üzerinden inceleyen bu makale, Çoruh Vadisi'nde baraj altında kalan kırsal iki köyün sakinlerinin, yaygın topluluk kaygısı ve endüstriyel gelişmenin getirdiği yıkıcı çevresel değişime verdikleri güçlü duygusal tepkilerini ve bakış açılarını ortaya koymuştur. Yaşamları, geçim kaynakları ve kültürleri ayrılmaz bir şekilde toprakla, suyla, nehirle içinde yaşadıkları doğayla ilişkili olan köylülerin doğaları baraj altında boğulurken sesleri de politik olarak boğulmuştur. Araştırmanın bulguları, endüstriyel müdahalenin sebep olduğu çevresel ve toplumsal kayıplar nedeniyle nehir kenarında yaşayan insanlarda derin zihinsel, duygusal ve ruhsal sıkıntı ifadeleri uyandırdığını gösteriyor. Araştırma, fiziksel çevre, doğa rahatsız edilirken, zihinsel çevrenin de aynı şekilde rahatsız edildiğini teyit ediyor. Köylüler tarihsel olarak çevrelerindeki doğaya (nehre) bağlı oldukları için, bu değişimlerin yerel topluluk mensuplarının hem değişimi deneyimlerken hem de sonrasında fiziksel ve zihinsel sağlığı üzerinde büyük etki yarattığı görülüyor. İnsanlar sadece mekânsal ilişkilerini değil, aynı zamanda zamansal ve toplumsal bağlarını da yitiriyorlar, yaşamları kesintiye uğruyor, uzaklara itiliyor, sürgün ediliyorlar. Bu duygular, üzüntü, depresyon, öfke, korku, çaresizlik, umutsuzluk, geleceğe dair belirsizlik gibi zihinsel ve duygusal tepkilerle ifade edilirken, bunların hem bireysel hem toplumsal hem de doğal kayıplar için hissedildiği görülüyor. Duygular fiziksel ekolojik kayıplar; çevresel bilgi ve kimlik kaybı; ve kültür ve geçim kaynaklarının kaybı gibi gelecekteki potansiyel kayıplar şeklinde kendilerini gösteriyor. Bu araştırma, her şeyden önce, Türkiye'de bu türden toplumsal ve ekolojik değişikliklerden, menfi çevresel dönüşümden, doğanın ve yaşam alanlarının tahrip ve yok edilmesinden etkilenen kişilerle, özellikle yerel halklarla işbirliği içinde yürütülen derinlemesine saha araştırmalarının aciliyetine işaret etmektedir. Bundan sonra yapılması gereken spesifik saha çalışmalarıyla, menfi çevresel değişimlerin damgasını vurduğu ülke coğrafyasının yaygın solastalji, kayıp, yas ve ekolojik elem deneyimlerinin ve hicran mekânlarının çevre ve kalkınma politikasına nüfuzunu sağlayabilecek boyutlarının araştırılmasıdır.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Bu çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Teşekkür: Yazar, metinde kullanılan yazılı, sözlü ve görsel materyalin müelliflerine ayrı ayrı teşekkür eder.

KAYNAKÇA:

Adams, M. (2020) *Anthropocene Psychology: Being Human in a More-Than-Human World*. Abingdon: Routledge.

Ahmed, S. (2014) *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Akbulut, B. (2017) Türkiye’de Sosyo-ekolojik Donüşüm: Kır. (25 Şubat 2020 tarihinde <https://tr.boell.org/tr/2017/04/03/turkiyede-sosyo-ekolojik-donusum-kir> adresinden alınmıştır).
- Akdemir, Ö. (2011) *Anadolu’nun ‘Altın’daki Tehlike-Kışladağ’a Ağıt*. İstanbul: Evrensel Basım ve Yayım.
- Akpınar A., Kömürçü, M.I., ve Kankal, M. (2011) Development of hydropower energy in Turkey: The case of Çoruh River Basin. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 15, 1201–1209.
- Aksu, C. ve Korkut, R. (2017) *Ekoloji Almanacağı 2005-2016*, İstanbul: Yeni İnsan.
- Aksu, C., Erensü, S. ve Evren, E. (2016) *Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*. İstanbul: İletişim.
- Albrecht, G. A. (2019) *Earth Emotions: New Words for a New World*. Ithaca: Cornell University Press.
- Albrecht, G. A (2017) Solastalgia and the New Mourning, Cunsolo ve Landman (der.) *Mourning Nature: Hope at the Heart of Ecological Loss and Grief*. (s. 292-315), Montreal: McGill, Queen’s University Press.
- Anderson, K. ve Smith, S. (2001) Editorial: emotional geographies. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 26, 7–10.
- Arenas, I. (2015) The Mobile Politics of Emotions and Social Movement in Oaxaca, Mexico. *Antipode*, 47(5) 1121–1140.
- Askland, H. H. ve Bunn, M. (2018) Lived experiences of environmental change: Solastalgia, power, and place. *Emotion, Space and Society*, 27, 16–22.
- Aslan, Ö. (2019) Resistances Against Hydropower Projects as Place-Based Struggles: The Case of Artvin. Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Toronto.
- Aslan, Ö. (2020) Bir Yeri Kaybetmek Üzerine Notlar: Yusufeli’nin “Değeri” 25 Haziran 2020 tarihinde <https://www.birikimdergisi.com/guncel/10113/bir-yeri-kaybetmek-uzerine-notlar-yusufelinin-degeri> adresinden alınmıştır).
- Aydın, H. (2017) *Kuru Su*, Ankara: Ayizi Kitap.
- Bakırcı, M. (2016) Barajların Mekânın Yeniden Organizasyonuna Etkileri: Melen Barajı Örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33, 439-464
- Borish, D., Cunsolo, A., Mauro, I., Dewey C. ve Harper, S. L. (2021) Moving images, Moving Methods: Advancing Documentary Film for Qualitative Research. *International Journal of Qualitative Methods*, 20, 1–14.
- “Bugün Var Yarın Yok” Belgeseli (2009) Bölüm1 Yönetmenler: Ünsal Aksakal, Cihat Bilen, Ali Keser, Hasan Kurt, Film Turkey Project (25 Şubat 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=k9uBuBFX0Dw> adresinden alınmıştır).
- “Bugün Var Yarın Yok” Belgeseli (2009) Bölüm 2 Yönetmenler: Ünsal Aksakal, Cihat Bilen, Ali Keser ve Hasan Kurt, Film Turkey Project (25 Şubat 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=UpSsiczbVI&app=desktop> adresinden alınmıştır).

“Bugün Var Yarın Yok: Oruçlu Köyü” (25 Şubat 2020 tarihinde <https://beyond.istanbul/bug%C3%BCn-var-yar%C4%B1n-yok-oru%C3%A7lu-k%C3%B6y%C3%BC-2bda115f974> adresinden alınmıştır).

Butler, J. (2013) *Kırılğan Hayat: Yasın ve Şiddetin Gücü*. İstanbul: Metis.

Buttimer, A. (1976) Grasping the dynamism of lifeworld. *Annals of the Association of American Geographers*, 66, 277–92.

Cresswell, T. (2013) *Geographic Thought: A Critical Introduction*. Malden: Wiley-Blackwell.

Cunsolo, A. ve Ellis, N.R. (2018) Ecological grief as a mental health response to climate change-related loss. *Nature Climate Change*, 8 (4), 275–281.

Cunsolo, A. ve Landman, K. E. (der.) (2017) *Mourning Nature: Hope at the Heart of Ecological Loss and Grief*. Montreal: McGill, Queen’s University Press.

Çobanoğlu, S., Demirci, T. M., Karaağaç, G. ve Ulutaş, B. B. (2014) *Öteden Gelenlerle Savaşık: Yuvarlakçay’da HES’e Direnişin Öyküsü*. Muğla: Yuvarlakçay’ı Koruma Platformu.

Danış, T. (2016) *Yeşil Yola Karşı Samista’da 50 Gün*. İstanbul: Cadde.

Davidson, J., Bondi, L. ve Smith, M. (der.) (2007) *Emotional Geographies*. Aldershot: Ashgate.

Davidson, J. ve Milligan, C. (2004) Embodying emotion sensing space: introducing emotional geographies. *Social and Cultural Geography*, 5(4), 523-532.

Doherty, T. J. (2009) Emotional well-being and sustainability: Contributing to the evidence base. *Ecopsychology*, 1 (4), 165-168.

Eminağaoğlu, Z. ve Yaman, Y.K.(2017) Barajlar ve Kaybolan Çoruh Vadisi Köyleri: Neler Kaybediyoruz? (der.) Erman, T. ve Özaloğlu, S., *Bir Varmış Bir Yokmuş*, (s. 87-90), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Ey, M., Sherval, M. ve Hodge, P. (2017) Value, Identity and Place: Unearthing the Emotional Geographies of the Extractive Sector. *Australian Geographer*, 48 (2), 153-168.

Fisher, A. (2012). *Radical ecopsychology: psychology in the service of life*. New York: Albany State University of New York Press.

Freud, S. (2002) Mourning and Melancholia. (1917) SE XIV, s.237-58 (Türkçe Çevirisi: “Yas ve Melankoli”, Çev. Kapkın, E., Kapkın, A.T. *Metapsikoloji*, (s. 237-259), Payel.

Galway, L.P., Beery, T., Jones-Casey, K.ve Tasala, K. (2019) Mapping the Solastalgia Literature: A Scoping Review Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16 (15), 2662. doi:10.3390/ijerph16152662

González-Hidalgo, M. ve Zografos, C. (2020) Emotions, power, and environmental conflict: Expanding the ‘emotional turn’ in political ecology. *Progress in Human Geography*, 44(2), 235-255.

Gül, T, (1 Ekim 2012) Artvin’de Deriner Doldukça Köyleri Yutmaya Başladı: Kalburlu, Zeytinlik ve Oruçlu Köyleri Tarih Oluyor. (25 Şubat 2020 tarihinde <http://www.hopam.com/icerikdetay.php?iid=12026> adresinden alınmıştır).

Hamsici, M. (2012) *Dereler ve İsyanlar*, Ankara: Notabene.

- Head, L. (2016) *Hope and Grief in the Anthropocene: Re-Conceptualising Human-Nature Relations*. New York: Routledge,
- Higginbotham, N., Connor, L., Albrecht, G., Freeman, S., Agho, K. (2006) Validation of an environmental distress scale. *EcoHealth*, 3 (4), 245-254.
- Hubbard, P., Kitchin, R., Bartley, B., ve Fuller, D. (2002) *Thinking Geographically: Space, Theory and Contemporary Human Geography*, New York: Continuum.
- Illouz, E. (2007) *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*. Malden: Polity Press.
- İnal, O. ve Turhan, E. (der.) (2020) *Transforming Socio-Natures in Turkey Landscapes, State and Environmental Movements*, Abingdon: Routledge.
- Jasper, J. M., (2018) *The Emotions of Protest*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kankal, M., Nacar, S. ve Uzlu, E. (2016) Importance of hydropower for sustainable energy development in Turkey: Case of Çoruh River. *Energy and Environment*. 27(8), 905-918.
- Kelly, U.A., (2009) Learning to lose: Rurality, transience, and belonging. *Journal of Research in Rural Education*, 21(11), 1-4.
- Kızmaz, M. (2020) Elveda Hasankeyf, elveda Dicle Vadisi. (1 Nisan 2020 tarihinde <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/elveda-hasankeyf-elveda-dicle-vadisi-1730614> adresinden alınmıştır).
- Lertzman, R. (2015) *Environmental Melancholia: Psychoanalytic Dimensions of Engagement*. London: Routledge.
- Losekann, C. (2017) "It was no accident!" The place of emotions in the mobilization of people affected by the collapse of Samarco's tailings dam in Brazil. *Vibrant*, 14 (2), 102-126.
- Mahanty, S., Milne, S., Barney, K., Dressler, W., Hirsch, P., ve To, P. X. (2023). Rupture: Towards a critical, emplaced, and experiential view of nature-society crisis. *Dialogues in Human Geography*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/20438206221138057>
- Mayerson, M.S ve Bellamy, B.R. (2019) *An Ecotopian Lexicon*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- McManus, P., Albrecht, G. ve Graham, R. (2014) Psychoterratic Geographies of the Upper Hunter Region, Australia. *Geoforum*, 51, 58–65.
- Milton, K (2002) *Loving Nature: Towards an Ecology of Emotion*, London: Routledge
- Orhan, F. ve Gök, Y. (2016) Baraj Yapımı Nedeniyle Yeri Değiştirilen Yerleşmelere Örnek: Oruçlu ve Zeytinlik Köyleri (Artvin), *Doğu Coğrafya Dergisi* 21 (35), 131-148.
- Özbaran, S., (2018) *Çaldağı: Kasaba'daki Darbe*, İzmir: Yakın Kitabevi.
- Özçelik, S. (4 Mart 2010) İnadına Artvin Dediler! (21 Şubat 2020 tarihinde <http://www.08haber.com/haberGoster.php?hid=3526> adresinden alınmıştır).
- Parlak, Z. G. (2006) *Suya Batan Güneş : Samsat*, Ankara: Turhan.
- Pehlevan, H. ve Şakacı, B. K. (2018) *Cerattepe Çevre Hareketi*. Bursa: Ekin.

- Pile, S., (2010) Emotions and affect in recent human geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 35, 5–20.
- Reinart, Ü. B. (2003) *Biz Toprağı Bilirik*. İstanbul: Metis.
- Relph, E. (1976) *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Sakaryalı, M. (2011) *Kışladağından Mektup Var...* İstanbul: Yeni İnsan.
- Smith, M., J. Davidson, L.Cameron ve L.Bondi (der.) (2009) *Emotion, Place and Culture*. Farnham: Ashgate.
- Sultana, F. (2011) Suffering for Water, Suffering from Water: Emotional Geographies of Resource Access, Control and Conflict. *Geoforum*, 42, 163–172.
- Şengül, M. (2013) Türkiye'nin Su Politikası ve Köylülerin Öfkesi. *Su Kaynaklarının Yönetimi: Politikalar ve Sorunlar: Küreselden Yerele Panel Bildirileri*, (s. 29-41), Nevşehir Üniversitesi İİBF.
- "Sırya" Belgeseli, (2009) Bölüm-1 Yönetmenler: Cengiz Düz, Merve Numanoglu, Aylin Öztürk, Gülşah Çakmak FilmTurkeyProject (25 Şubat 2020 <https://www.youtube.com/watch?v=v19fq3-AYS8> adresinden alınmıştır).
- "Sırya" Belgeseli, (2009) Bölüm-2 Yönetmenler: Cengiz Düz, Merve Numanoglu, Aylin Öztürk, Gülşah Çakmak (25 Şubat 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=5-UaAgPgS8Q> adresinden alınmıştır).
- Testoni, I., Mauchigna, L, Marinoni, GL., Zamperini, A., Bucuță, M., ve Dima, G. (2019) Solastalgia's mourning and the slowly evolving effect of asbestos pollution: A qualitative study in Italy. *Heliyon*, 5, 2-8.
- Torun, A. (2021). Batık Kentin Hatırası: Yusufeli Kent Kimliğindeki Değişimler. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 56-80.
- Tuan, Yi-Fu (1974) *Topophilia; A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Turgutlu Çevre Platformu (2015) *Nikel İçin Doğadan Vazgeçme!*, İstanbul: Liber.
- Türkeli, H. (2012) Fırat'ın Dili Olsa: Zorunlu Göç ve Yeniden Yerleşim Sürecinde Mekân-Kültür Etkileşimi: Halfeti Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkkan, S. (21 Ağustos 2014) Oruçlu Köyü: Barajdan sonra maden sürgünü. (25 Şubat 2020 <https://www.birgun.net/haber/oruclu-koyu-barajdan-sonra-maden-surgunu-67430> adresinden alınmıştır).
- Üstündağ, T. (13 Kasım 2012) Bir Ölümün Anatomisi Sırya (Zeytinlik) Köyü <http://www.08haber.com/makaleGoster.php?page=yazar&file=yazarlar&id=3011> (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2020).
- Üstündağ, S. (der.) (2018) *Dipten Gelen Sesler*. Ankara: Genya.
- "Yatağan'da Hayalet Köyler" (2018) Yönetmen: Doğu Eroğlu (25 Şubat 2020 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=qCVIqvb7GEk> adresinden alınmıştır).

- Yazıcı, N. (2011) Çoruh Nehri Üzerinde Yapılan Deriner Barajı Kamulaştırma Çalışmalarının İncelenmesi: Zeytinlik Köyü Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Warsini S, Mills, J., Usher, K. (2014) Solastalgia: living with the environmental damage caused by natural disasters. *Prehosp Disaster Med.* 29(1):87-90.
- Wilson, E.O. (1986) *Biophilia; the Human Bond with Other Species*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Wright, M.W. (2010) Geography and Gender: Feminism and a Feeling of Justice. *Progress in Human Geography*, 34 (6), 818–827.
- Wright, S. (2012) Emotional Geographies of Development. *Third World Quarterly*, 33 (6), 1113–1127.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

People all around the world are observing alarmingly high levels of environmental desolation as a result of the swift expansion of disruptive operations of numerous industries related to nature, such as mining and dam construction. And rural populations, in particular, are more frequently exposed to changes in their familiar environs and the breakdown of the connections between people and nature that such landscapes previously fostered and preserved. Destructive environmental changes result in catastrophic losses for these emotional geographies, and these quick and detrimental environmental changes, nature-society disruptions trigger emotional upheavals and responses in people's "lifeworld."

Research Questions:

How did the Anatolian people of the Çoruh Valley, in north-eastern Turkey, react to these deep social and emotional disruptions and what feelings did they experience as they watched their valued socialnature disappear owing to capitalist intrusions in the name of economic development?

Literature Review

The research's literature section examines the key works on ecopsychology and emotional geographies. First, ecopsychology, which focuses on the connections between environmental change and ecological damage and mental health and well-being; second, a human geography framework is used to define the emotional aspect of the interactions between nature, place, and space and humans. The solastalgia notion is then further explored, with a focus on rural extractivism, within the framework of Glenn Albrecht's invented and developed repertoire of ecological emotions.

Methodology

This paper is a case study on the emotional geographies of late capitalism, ecopsychology, and sociology of emotions in the context of geographies of ecological disruption, sorrows and farewell in Turkey. The research uses an ethnographic method that allows us to extract people's discourses about their emotional experiences of certain places from books, documentaries, oral history, and literary materials that express their emotional affinity to the very same places.

Results and Conclusions:

In the Çoruh Valley, in north-eastern Turkey, there has been an excellent illustration of industrial desolation over the biophysical environment. One of the fastest-flowing rivers in the world, the Çoruh River was once the

most biodiverse region in the country with an irreplaceable endangered ecology. Large-scale hydropower generation operations in the Çoruh River catchment have resulted in significant and widespread landscape change, as well as serious emotional effects, over the last two decades. The Çoruh River Basin, now a sacrifice zone, in the name of renewable and sustainable development, directly experienced acute traumatic environmental destruction. This was a great anthropogenic change. The 427 km long river, of which 400 km lies within Turkey, will be stopped by a chain of 27 dams, 11 of which are large, in the 21st century. Several large-scale dams have been built, and more are being built or planned as part of the Çoruh River Basin Development Plan. One of the planned 11 large dams, Deriner was built as a concrete double-curved arch dam about five km east of the north-eastern province of Artvin. Some of the villages vanished and the fast-flowing river Çoruh was also drowned under the waters of Deriner Dam. The dam not only disturbed the landscape but also disrupted communities.

The paper focuses on the environmental desolation of two tiny villages of Artvin province, in rural northeastern Anatolia, Zeytinlik (Sirya) and Oruçlu (Orcuk) that were drawn by the waters of the Deriner Dam in the Çoruh Valley. The impacts of the dam produced a range of significant psychological and emotional responses in these villages, including the feelings of uncertainty about the future, powerlessness, despair, sorrow, anger, frustration, sadness, and loss for a world that is being irreversibly altered. The impact has been greatest on these two minor adjacent villages. The dam rendered the total landscape and destroyed the eco-mental systems of the local people. Residents of these two villages directly experienced the full destructive force of the power industry both on people and nature and the destruction of nearly all aspects of life that once provided them with a sense of place, history, identity, and solace tied to the distinctive qualities and features of rural life. Local cultures were lost, and home environments and person-community-place relationships irreversibly transformed. Moreover, the villagers experienced the loss of their endemic sense of place, intense psychological pain, quality of life, and physical and mental well-being.

Focusing on intense episodes of environmental change, the processes of displacement and its impacts on the emotional life of local people, and the relationships between human emotion and the biophysical state of a given place, the article depicts the strong emotional reactions and perspectives of two rural village residents in the Çoruh Valley on environmental change, which is linked to widespread community concerns and personal distress over the effects of industrial development on the natural and built environments. Villagers whose lives, livelihoods, and cultures are inextricably linked to the land have been politically silenced. The results of the study show that the degradation of the ecosystem has evoked profound expressions of mental, emotional, and spiritual distress from people living along the river due to environmental losses. The research backs up the belief that those who are subjected to forced and unwanted environmental change are distressed. While the physical landscape is being desolated, the mental landscape is equally disturbed. Since the villagers had historically relied on the nature (river) around them these changes have disrupted the physical and mental health of community members. They not only lost spatial relationships but also temporal connectedness. These emotions have been expressed by mental and emotional reactions such as solastalgia and grief and they have been felt for both individual and community losses. The study highlights a pressing need for more in-depth studies in Turkey, performed in collaboration with those who have been affected.